

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Gids voor artikel 17 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

Verbod op misbruik van rechten

Bijgewerkt op 31 augustus 2024

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Uitgevers of organisaties die deze gids geheel of gedeeltelijk willen vertalen en/of reproduceren in de vorm van een gedrukte of elektronische publicatie, worden uitgenodigd om het contactformulier in te vullen: *verzoek om reproductie of herpublicatie van een vertaling* voor informatie over de autorisatieprocedure.

Wilt u weten welke vertalingen van de Jurisprudentiegidsen momenteel in voorbereiding zijn, raadpleeg dan de lijst met *vertalingen die in behandeling zijn.*

Deze gids is oorspronkelijk opgesteld in het Engels. Hij wordt regelmatig bijgewerkt, voor het laatst op 31 augustus 2024. Hij kan redactioneel worden herzien.

De Case-Law Guides kunt u downloaden op *https:// ks.echr.coe.int.* Voor updates over de publicatie kunt u het Twitter-account van het Hof volgen op https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Inhoudsopgave

Noot voor lezers

Deze gids maakt deel uit van de reeks Jurisprudentiegidsen die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna "het Hof", "het Europees Hof" of "het Hof van Straatsburg") heeft gepubliceerd om juristen te informeren over de fundamentele arresten en beslissingen van het Hof van Straatsburg. Deze specifieke gids analyseert en vat de jurisprudentie over artikel 17 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna "het Verdrag" of "het Europees Verdrag") samen. Lezers vinden hierin de belangrijkste beginselen op dit gebied en de relevante precedenten.

De aangehaalde jurisprudentie is geselecteerd uit de belangrijkste, belangrijkste en/of recente arresten en beslissingen.*

De uitspraken en beslissingen van het Hof dienen niet alleen om de zaken te beslissen die bij het Hof aanhangig zijn gemaakt, maar meer in het algemeen om de door het Verdrag vastgestelde regels te verduidelijken, te beschermen en te ontwikkelen, en zo bij te dragen aan de naleving door de Staten van de door hen als Verdragsluitende Partijen aangegane verbintenissen *(Ierland tegen het Verenigd Koninkrijk,* 18 januari 1978, § 154, Serie A nr. 25, en, meer recent, *Jeronoviÿs tegen Letland* [GC], nr. 44898/10, § 109, 5 juli 2016).

De missie van het door het Verdrag ingestelde systeem is dan ook om, in het algemeen belang, kwesties van openbaar beleid te bepalen, en zo de normen voor de bescherming van de mensenrechten te verhogen en de jurisprudentie op het gebied van de mensenrechten uit te breiden in de gehele gemeenschap van de Verdragsstaten *(Konstantin Markin tegen Rusland* [GC], 30078/06, § 89, EHRM 2012). Het Hof heeft inderdaad de rol van het Verdrag als “constitutioneel instrument van de Europese openbare orde” op het gebied van de mensenrechten benadrukt *(Bosphorus Hava Yollarÿ Turizm ve Ticaret Anonim ÿirketi v. Ierland).* [GC], nr. 45036/98, § 156, EHRM 2005-VI, en meer recent, *ND en NT tegen Spanje* [GC], § 110).

Protocol nr. 15 bij het Verdrag heeft onlangs het subsidiariteitsbeginsel in de preambule van het Verdrag opgenomen. Dit beginsel "legt een gedeelde verantwoordelijkheid op tussen de staten die partij zijn en het Hof" met betrekking tot de bescherming van de mensenrechten, en de nationale autoriteiten en rechtbanken moeten het nationale recht zodanig interpreteren en toepassen dat de rechten en vrijheden die in het Verdrag en de Protocollen daarbij zijn vastgelegd, volledig tot hun recht komen *(Grzÿda tegen Polen).* [GC], § 324).

Deze gids bevat verwijzingen naar trefwoorden voor elk aangehaald artikel van het Verdrag en de bijbehorende Aanvullende Protocollen. De juridische kwesties die in elk geval aan bod komen, worden samengevat in een lijst met trefwoorden. gekozen uit een thesaurus van termen die (in de meeste gevallen) rechtstreeks uit de tekst van het Verdrag en de bijbehorende Protocollen zijn overgenomen.

De HUDOC-database De jurisprudentie van het Hof maakt zoeken op trefwoord mogelijk. Door te zoeken met deze trefwoorden kan een groep documenten met vergelijkbare juridische inhoud worden gevonden (de redeneringen en conclusies van het Hof in elke zaak worden samengevat via de trefwoorden). Trefwoorden voor individuele zaken kunt u vinden door te klikken op de tag Zaakdetails in HUDOC. Raadpleeg de HUDOC-gebruikershandleiding voor meer informatie over de HUDOC-database en de trefwoorden.

---

* De aangehaalde jurisprudentie kan in één of beide officiële talen (Engels of Frans) van het Hof en de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens zijn gesteld. Tenzij anders aangegeven, verwijzen alle verwijzingen naar een uitspraak ten gronde van een kamer van het Hof. De afkorting "(dec.)" geeft aan dat het citaat een beslissing van het Hof betreft en "[GC]" dat de zaak door de Grote Kamer is behandeld.
De uitspraken van de Kamer die op het moment van de definitieve vaststelling van deze update nog niet definitief waren, zijn gemarkeerd met een asterisk (*).

Artikel 17 van het Verdrag – Verbod op misbruik van rechten

"Niets in het Verdrag mag worden uitgelegd als zou het impliceren dat een staat, groep of persoon het recht heeft om zich bezig te houden met enige activiteit of handeling die gericht is op de vernietiging van een van de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vastgelegd, of op de beperking daarvan in grotere mate dan voorzien in het Verdrag."

HUDOC-trefwoorden

Verbod op misbruik van rechten (17) – Vernietiging van rechten en vrijheden (17) – Overmatige beperking van rechten en vrijheden (17)

I. Inleiding

1. Artikel 17 verbiedt de vernietiging en buitensporige beperking van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd. Het is van toepassing op staten, groepen en individuen.

2. De tekst van artikel 17 is afgeleid van artikel 30 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Rechten (1948). Gelijkwaardige bepalingen als artikel 17 zijn ook te vinden in het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. (1966), het Amerikaanse Verdrag voor de Rechten van de Mens (1969) en het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (2000).

3. Deze fundamentele bepaling van het Verdrag is bedoeld om de daarin genoemde rechten te beschermen door de vrije werking van democratische instellingen te beschermen *(Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957).

4. Artikel 17 werd in het Verdrag opgenomen omdat niet kon worden uitgesloten dat een persoon of een groep personen zou proberen een beroep te doen op de rechten die in het Verdrag zijn vastgelegd om het recht te ontlenen aan activiteiten die bedoeld zijn om diezelfde rechten te vernietigen *(Perinçek tegen Zwitserland).* [GC], 2015, § 113; *Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006, § 99 met betrekking tot de voorbereidende werkzaamheden voor het Verdrag). Het is met name helemaal niet onwaarschijnlijk dat totalitaire bewegingen, georganiseerd in de vorm van politieke partijen, de democratie teniet zouden kunnen doen, na te hebben gefloreerd onder het democratische regime. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de moderne Europese geschiedenis *(Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije).* [GC], 2003, § 99).

5. Gezien de zeer duidelijke band tussen het Verdrag en de democratie, mag niemand zich beroepen op de bepalingen van het Verdrag om de idealen en waarden van een democratische samenleving te verzwakken of te vernietigen *(Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije).* [GC], 2003, § 99). Het algemene doel van artikel 17 is daarom te voorkomen dat totalitaire of extremistische groeperingen de beginselen die in het Verdrag zijn vastgelegd *(WP en anderen tegen Polen)* in hun eigen belang uitbuiten. (december), 2004; *Paksas tegen Litouwen* [GC], 2011, § 87, *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 92).

6. Artikel 17 is verbonden met het concept van 'democratie die zichzelf kan verdedigen' *(Vogt tegen Duitsland,* 1995, §§ 51 en 59; *Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006, § 100; *Erdel tegen Duitsland* (dec.), 2007; *Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, § 242; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 138).

7. Een zeker compromis tussen de vereisten van de verdediging van de democratische samenleving en individuele rechten is inherent aan het systeem van het Verdrag. Om de stabiliteit en effectiviteit van een democratisch systeem te garanderen, kan de staat worden verplicht specifieke maatregelen te nemen om zichzelf te beschermen, waarbij de reikwijdte en gevolgen daarvan zorgvuldig worden geëvalueerd *(Ždanoka tegen Letland).* [GC], 2006, §§ 99-100; *Petropavlovskis tegen Letland,* 2015, §§ 71-72).

8. Met het verbod op 'misbruik van rechten' beoogt artikel 17 de democratieën de middelen te verschaffen om handelingen en activiteiten te bestrijden die fundamentele rechten en vrijheden vernietigen of op onredelijke wijze beperken.

of deze handelingen of activiteiten worden uitgevoerd door een "staat", een "groep" of een "individu" *(Bîrsan tegen Roemenië* (dec.), 2016, § 68).

9. Artikel 17 weerspiegelt ook de zorg om het convectiemechanisme te beschermen *(Zambrano tegen Frankrijk)* (dec.), 2021, § 37).

II. Algemene principes

A. Adressaten van artikel 17

1. Staten

10. Voor zover artikel 17 naar staten verwijst, verwijst het woord "staat" noodzakelijkerwijs naar staten die partij zijn bij het Verdrag *(Bîrsan tegen Roemenië* (dec.), 2016, § 71).

11. Artikel 17 heeft twee gevolgen. Ten eerste verhindert het dat staten die partij zijn, bepalingen van het Verdrag gebruiken om de daarin gewaarborgde rechten en vrijheden teniet te doen. Ten tweede verhindert het dat staten die partij zijn, zich op een bepaling van het Verdrag beroepen om de rechten en vrijheden die die bepaling waarborgt, verder te beperken dan in het Verdrag is voorzien *(Bîrsan tegen Roemenië).*
(dec.), 2016, § 71).

12. Artikel 17 is aangevoerd in de bewering dat een staat op een wijze heeft gehandeld die gericht is op de vernietiging van een van deze rechten en vrijheden of op het in grotere mate beperken ervan dan voorzien in het Verdrag *(Mozer tegen de Republiek Moldavië en Rusland).* [GC], 2016, § 222). Tot nu toe is nog nooit een staat op deze grond veroordeeld.

13. In sommige gevallen achtte het Hof het, onder verwijzing naar zijn bevindingen op grond van de materiële bepalingen van het Verdrag, niet nodig de zaak ook te onderzoeken op grond van artikel 17 *(Engel en anderen tegen Nederland,* 1976, § 104; *Sporrong en Lönnroth tegen Zweden,* 1982, § 76; *Ulusoy en anderen tegen Turkije,* 2007, § 59). Om een probleem onder artikel 17 zelf te laten ontstaan, moet de relevante klacht verder gaan dan aantijgingen over schendingen van andere bepalingen van het Verdrag en de bijbehorende Protocollen *(Maggio e.a. tegen Italië).* (dec.), 2010).

14. In andere gevallen heeft het Hof dergelijke klachten afgewezen omdat er geen bewijs was dat de verwerende staat opzettelijk een van de rechten waarop de eiser zich beroept, wilde vernietigen of een van deze rechten in grotere mate wilde beperken dan in het Verdrag is voorzien *(Bîrsan tegen Roemenië* (dec.), 2016, § 71; *Seurot v. Frankrijk* (dec.), 2004; *Preda en Dardari tegen Italië* (dec.), 1999; zie ook *X., Y. en Z. tegen het Verenigd Koninkrijk,* Besluit van de Commissie, 1982; *Contrada tegen Italië,* Besluit van de Commissie, 1997).

15. Een klacht waarin een schending van artikel 17 wordt aangevoerd vanwege het feit dat de nationale autoriteiten de naleving van het Verdrag door de betwiste maatregelen verifiëren, valt buiten de reikwijdte van dat artikel *(Mÿrgÿrit en anderen tegen Roemenië).* (dec.) [Commissie], 2019, § 47; *AEI Investment Industry SRL en anderen tegen Roemenië* (dec.) [Commissie], 2020, § 51).

16. In *Mozer tegen de Republiek Moldavië en Rusland* [GC], 2016, klaagde de verzoeker over een schending van artikel 17 door beide verwerende staten vanwege hun tolerantie ten opzichte van het onwettige regime van de zelfverklaarde "Moldavische Republiek Transnistrië", dat geen rechten uit het Verdrag erkende. Het Hof oordeelde dat de klacht buiten de reikwijdte van artikel 17 viel (§ 223).

17. In *Ashingdane tegen het Verenigd Koninkrijk,* In 1985 moest de verzoeker, een psychiatrische patiënt, negentien maanden langer dan zijn geestelijke gezondheid vereiste het strengere regime in een speciale psychiatrische inrichting ondergaan vanwege zijn late overplaatsing naar een reguliere psychiatrische inrichting. Aangezien de plaats en de omstandigheden van zijn detentie in de speciale inrichting met het strengere regime niet ophielden die welke geschikt waren voor "de rechtmatige detentie van een geesteszieke", kon het Hof niet vaststellen dat,

In strijd met artikel 17 werd het recht op vrijheid en veiligheid van de verzoeker in sterkere mate beperkt dan voorzien in artikel 5, lid 1, onder e, (§ 47).

2. Groepen en individuen

18. Voor zover het betrekking heeft op groepen en individuen, is het doel van artikel 17 het voor hen onmogelijk te maken om aan het Verdrag een recht te ontlenen om zich bezig te houden met enige activiteit of enige handeling die gericht is op het vernietigen van een van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd *(Lawless v. Ireland (nr. 3),* 1961, § 7 van het deel "de Wet"; *Orban en anderen tegen Frankrijk,* 2009, § 33; *Paksas tegen Litouwen* [GC], 2011, § 87; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (december), 2018, § 30; *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), 2019, § 37; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 92; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 38).

19. Het resterende deel van deze gids behandelt Artikel 17 zoals toegepast op groepen en individuen.

B. Misbruik van rechten

1. Het begrip misbruik van rechten

20. Het begrip "misbruik" komt voor in artikel 17 en in artikel 35, lid 3, onder a) (misbruik van het recht op individuele toepassing). Het verwijst naar de gebruikelijke betekenis volgens de algemene rechtsleer – namelijk de schadelijke uitoefening van een recht door de houder ervan op een wijze die kennelijk onverenigbaar is met of in strijd is met het doel waarvoor dat recht is verleend/ bedoeld *(Miroÿubovs e.a. tegen Letland,* 2009, §§ 62 en 65; *SAS tegen Frankrijk* [GC], 2014, § 66).

21. Om vast te stellen of een bepaald gedrag een misbruik van rechten oplevert, onderzoekt het Hof de doelen die een verzoeker nastreeft wanneer hij zich beroept op het Verdrag en de verenigbaarheid ervan met dit instrument *(Kilin tegen Rusland,* 2021, § 72).

22. Artikel 17 is relevant wanneer een aanvrager een bepaling van het Verdrag wil afleiden van haar werkelijke doel door gebruik te maken van het recht dat het garandeert om handelingen te rechtvaardigen, te bevorderen of te verrichten die:

- ÿ in strijd zijn met de tekst en de geest van het Verdrag *(M'Bala M'Bala tegen Frankrijk)* (dec.), 2015; *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *WP en anderen tegen Polen* (dec.), 2004; *Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (dec.), 2005; *Pastörs v. Duitsland,* 2019, § 46);
- ÿ onverenigbaar zijn met de democratie en/of andere fundamentele waarden van het Verdrag *(Perinçek tegen Zwitserland)* [GC], 2015, § 114; *Pavel Ivanov tegen Rusland* (dec.), 2007; *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (december), 2004; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018, § 48; *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, § 164; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 138; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 57);
- ÿ inbreuk maken op de daarin erkende rechten en vrijheden *(Lawless v. Ireland (nr. 3),* 1961, § 7 van het deel "de Wet"; *Varela Geis tegen Spanje,* 2013, § 40; *Molnar tegen Roemenië* (dec.), 2012).

23. Als dergelijke handelingen zouden worden toegestaan, zouden ze bijdragen aan de vernietiging van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd *(Garaudy tegen Frankrijk).* (dec.), 2003; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013).

24. Zelfs indien een duidelijk patroon van machtsmisbruik door de verwerende staat, in strijd met artikel 18 van het Verdrag, wordt aangetoond, ontslaat dit het Hof niet van de plicht te onderzoeken of het specifieke gedrag van een verzoeker een misbruik van rechten in de zin van artikel 17 oplevert.
(Yuksekdag Senoglu e.a. tegen Türkiye, 2022, §§ 487-488 en 638-640).

2. Rechtsmisbruik en misbruik van het recht op individueel verzoek (artikel 35 § 3 (a))

25. Wanneer een verzoeker zijn of haar rechten op grond van het Verdrag probeert te verdedigen op een manier die de rechten en waarden die door het Verdrag worden beschermd, flagrant schendt, kan dergelijk gedrag worden aangemerkt als misbruik van het recht op individueel verzoek in de zin van artikel 35, lid 3, onder a) *(Koch tegen Polen).* (dec.), 2017, § 32; zie ook de Praktische gids over toelatingscriteria, onder “Misbruik van het recht van bezwaar”).

26. In *Koch tegen Polen* (dec.), 2017, gebruikte de verzoeker geweld om haarmonsters te verwijderen van zowel zijn ex-vrouw als zijn dochter in een poging te bewijzen dat hij niet de vader van laatstgenoemde was. In de procedure volgens het Verdrag klaagde hij op grond van de artikelen 6 en 8 dat hij geen procedure bij de nationale rechtbanken had kunnen aanspannen om zijn vaderschap te ontkennen. Gelet op artikel 17 oordeelde het Hof, in de uitzonderlijke omstandigheden van die zaak, dat de verzoeker, door zich voor het Hof te beroepen op artikel 8 op basis van bewijs verkregen in strijd met de rechten van anderen volgens het Verdrag, misbruik had gemaakt van zijn recht op individueel verzoek (§§ 31-34).

27. In *Zambrano tegen Frankrijk* (dec.), 2021, behandelde het Hof een puur activistisch verzoekschrift ingediend door een individu dat via een internetcampagne een massale toestroom van identieke aanvragen had veroorzaakt om te protesteren tegen de Covid-19-gezondheidspas. Het werd geacht neer te komen op misbruik van het recht op individueel verzoek in de zin van artikel 35 § 3(a): het door de verzoeker nagestreefde doel, in ondubbelzinnige bewoordingen uitgedrukt, was niet om zijn zaak te winnen, maar om opzettelijk te proberen het systeem van het Verdrag te ondermijnen en de werking van het Hof te "verlammen". Zijn aanpak, door kunstmatig te proberen massale rechtszaken te creëren, was kennelijk in strijd met het doel van het recht op individueel verzoek en, meer in het algemeen, met de geest van het Verdrag en de ermee nagestreefde doelstellingen. Gedreven door de zorg om zijn vermogen te behouden om zijn missie onder artikel 19 met betrekking tot andere aanvragen te vervullen, beriep het Hof zich op artikel 17, opmerkend dat de bepalingen ervan ook bedoeld waren om het convectiemechanisme te beschermen (§§ 36-38).

3. Fundamentele waarden van het Verdrag

28. Bij de beoordeling van het gedrag en de doelstellingen van een verzoeker in het licht van artikel 17 houdt het Hof rekening met de waarden die door het Verdrag worden verkondigd en gewaarborgd, met name zoals verwoord in de preambule ervan *(Delfi AS tegen Estland* [GC], 2015, § 136; *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003; *M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015), evenals de fundamentele idealen en waarden die ten grondslag liggen aan het Verdrag en een democratische samenleving *(Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, § 53; *Paksas tegen Litouwen* [GC], 2011, § 87; *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, § 164), zoals:

- ÿ Rechtvaardigheid en vrede *(M'Bala M'Bala tegen Frankrijk)* (dec.), 2015; *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003; *DI tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1996; *Marais tegen Frankrijk,* Beschikking van de Commissie, 1996; *Karatas en Sari tegen Frankrijk,* Besluit van de Commissie, 1998; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 103);
- ÿ effectieve politieke democratie en vrije verkiezingen *(Romanov v. Oekraïne)* [Commissie], 2020, § 164; *Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006, §§ 98-99; *Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen v. Turkije* [GC], 2003, § 99; *Kühnen tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1988);
- ÿ vreedzame oplossing van internationale conflicten en heiligheid van het menselijk leven *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012, § 74; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, § 106);
- ÿ tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie *(Pavel Ivanov tegen Rusland)* (dec.), 2007; *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (december), 2004; *Belkacem tegen België* (dec.), 2017; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 103);
- ÿ gendergelijkheid *(Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, § 110);
- ÿ coëxistentie van leden van de samenleving zonder rassenscheiding *(Vona v. Hongarije,* 2013, § 57).

4. Doelstellingen verboden door artikel 17

29. Artikel 17 verhindert dat verzoekers een beroep doen op het Verdrag om handelingen te verrichten, te bevorderen en/of te rechtvaardigen die neerkomen op of gekenmerkt worden door:

- ÿ haat *(Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, §§ 115 en 230; *Molnar v. Roemenië* (december), 2012; *Belkacem tegen België* (december), 2017; *Lilliendahl tegen IJsland* (december), 2020, § 39; *Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, § 56);
- ÿ geweld *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012, § 73; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, § 106; *Kaptan tegen Zwitserland* (december), 2001; *Belkacem tegen België* (dec.), 2017; *Romanov v. Oekraïne* [Commissie], 2020, §§ 163-166; *Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, § 56);
- ÿ xenofobie en rassendiscriminatie *(Jersild v. Denemarken,* 1994, § 35; *Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* Beschikking van de Commissie, 1979; *Féret tegen België,* 2009; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 134);
- ÿ antisemitisme *(Pavel Ivanov tegen Rusland)* (dec.), 2007; *WP en anderen tegen Polen* (dec.), 2004);
- ÿ islamofobie *(Norwood v. het Verenigd Koninkrijk)* (dec.), 2004; *Seurot v. Frankrijk* (dec.), 2004; *Soulas en anderen tegen Frankrijk,* 2008; *Zemmour tegen Frankrijk,* 2022);
- ÿ terrorisme en oorlogsmisdaden *(Orban en anderen tegen Frankrijk,* 2009, § 35; *Leroy tegen Frankrijk,* 2008, § 27; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018, §§ 46-47);
- ÿ ontkenning en herziening van duidelijk vastgestelde historische feiten, zoals de Holocaust *(Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, § 47; *M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015; *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003; *Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (dec.), 2005);
- ÿ minachting voor slachtoffers van de Holocaust, van een oorlog en/of van een totalitair regime *(Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (dec.), 2005; *Fatullayev tegen Azerbeidzjan,* 2010, § 81; *Vajnai tegen Hongarije,* 2008, § 25; *Fáber tegen Hongarije,* 2012, § 58; *Pastörs tegen Duitsland* [Commissie], 2019, § 39);
- ÿ totalitaire ideologie en andere politieke ideeën die onverenigbaar zijn met de democratie *(Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, § 53; *Vona v. Hongarije,* 2013, § 36; *Vajnai tegen Hongarije,* 2008, § 25; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, §§ 108-113; *Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije* [GC], 2003, § 132; *Schimanek tegen Oostenrijk* (dec.), 2000; *Kühnen tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1988; *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957).

30. Wanneer een verzoeker een of meer van de bovengenoemde doelen nastreeft, is artikel 17 relevant. Het Hof kan er echter voor kiezen dergelijke zaken te behandelen zonder een beroep te doen op artikel 17 *(Zana tegen Turkije,* 1997; *Sürek v. Turkije (nr. 1)* [GC], 1999; *Balsytÿ-Lideikienÿ tegen Litouwen,* 2008; *Vejdeland en anderen tegen Zweden,* 2012; *Smajiÿ tegen Bosnië en Herzegovina* (dec.), 2018; zie ook de Jurisprudentiegidsen over artikel 11 en op artikel 10 van het Verdrag).

31. Indien een aanvrager doelen nastreeft van een andere aard, die weliswaar mogelijk verwerpelijk zijn, is artikel 17 niet relevant.

32. In *Paksas tegen Litouwen* [GC], 2011, werd de verzoeker, een voormalig president van Litouwen, uitgesloten van deelname aan de presidents- en parlementsverkiezingen als gevolg van zijn ontslag uit zijn ambt na afzettingsprocedure. Tijdens zijn ambtsperiode als president had hij onrechtmatig en voor zijn eigen persoonlijke doeleinden het Litouwse staatsburgerschap verleend aan een Russische zakenman, een staatsgeheim aan laatstgenoemde onthuld en zijn eigen status uitgebuit om ongeoorloofde invloed uit te oefenen op een privébedrijf ten behoeve van goede kennissen. Volgens de regering was het werkelijke doel van de verzoeker om het verdragsapparaat te gebruiken om politieke wraak te nemen en herkozen te worden tot president. Het Hof achtte deze bewering echter irrelevant: er was geen aanwijzing dat de verzoeker een doel nastreefde van dezelfde aard als de doelen die verboden zijn door artikel 17 (§ 89). Het oordeelde een schending van artikel 3 van Protocol nr. 1, namelijk

niet overtuigd van het belang van de uitsluiting van de aanvrager voor het behoud van de democratische orde in Litouwen (§ 107).

33. In *Palusinski tegen Polen* (dec.), 2006, werd de verzoeker veroordeeld vanwege zijn boek waarin hij lezers aanzette tot het gebruik van verdovende middelen door ze te beschrijven als gunstig voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid. Hoewel de door de verzoeker geuite standpunten in strijd waren met het nationale antidrugsbeleid, was het Hof niet overtuigd door het argument van de regering dat zijn verzoek als rechtsmisbruik in de zin van artikel 17 moest worden beschouwd. De verzoeker kon zich daarom beroepen op artikel 10.
Uiteindelijk heeft het Hof zijn verzoek afgewezen omdat het kennelijk ongegrond was. Het Hof oordeelde dat zijn veroordeling in verhouding was tot het legitieme doel van bescherming van de gezondheid en de goede zeden.

34. In *Rubins v. Letland,* In 2015 werd de verzoeker, een universitair docent, ontslagen in het kader van een geschil over de opheffing van zijn departement, nadat hij de rector had geïnformeerd over zijn voornemen om de kwesties van plagiaat en wanbeheer van staatsfondsen openbaar te maken, mocht deze het geschil niet volgens de door de verzoeker voorgestelde voorwaarden beslechten. De regering stelde dat de e-mail van de verzoeker aan zijn werkgever chantage en onverholen bedreigingen bevatte en daarom niet onder de bescherming van artikel 10 kon vallen. De regering verzocht het Hof om artikel 17 toe te passen, met het argument dat de benadering die in Holocaustontkenning en aanverwante zaken werd gevolgd, niet te restrictief moest worden uitgelegd. Het Hof stemde niet in met dit voorstel, omdat het uit de tekst van de bestreden e-mail niet kon opmaken dat deze iets bevatte dat gericht was op het verzwakken of vernietigen van de idealen en waarden van een democratische samenleving (§§ 41 en 48). Het Hof stelde uiteindelijk een schending van artikel 10 vast.

35. In *Katamadze tegen Georgië* (dec.), 2006, werd de verzoekster, een journaliste, veroordeeld wegens het publiceren van onjuiste informatie en beledigende opmerkingen over andere journalisten. Volgens de regering maakte de verzoekster, die er slechts op uit was de betrokkenen te beledigen en hun rechten te ondermijnen, misbruik van haar vrijheid van meningsuiting. Het Hof oordeelde dat de argumenten van de regering onder artikel 10, lid 2, vielen en achtte het niet nodig om ze ook onder artikel 17 te onderzoeken. Aangezien de verzoekster niet kon aantonen dat haar uitlatingen geen gratuite persoonlijke aanval vormden, werd haar verzoek kennelijk ongegrond verklaard.

36. Het Hof heeft dezelfde benadering gevolgd en geweigerd artikel 17 toe te passen in de context van lasterlijke aanklachten aan het adres van de autoriteiten *(Wojczuk tegen Polen,* 2021, § 44) en een strafklacht met valse beschuldigingen *(Tepljakov v. Estland)* (dec.), 2021, § 30).

5. Belang van context

37. Om vast te stellen of de verzoeker een van de door artikel 17 verboden doelen nastreeft, onderzoekt het Hof de "hoofdinhoud", "algemene toon" of "algemene strekking" van zijn of haar handelingen als geheel *(M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015, § 41; *Garaudy v. Frankrijk* (dec.), 2003; *Seurot v. Frankrijk* (dec.), 2004; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 47) en hun "onmiddellijke en bredere context" *(Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, § 239; zie met name over de onmiddellijke context *Yuksekdag Senoglu en anderen tegen Turkije,* 2022). De relevante context is in de eerste plaats die van het land waar de bestreden handelingen hebben plaatsgevonden *(Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, § 78; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 51).

38. In dit opzicht kan het Hof ook rekening houden met de vraag of de nationale rechtbanken de zaak hebben onderzocht vanuit het standpunt van het specifieke verboden doel dat, zoals de regering beweert, de verzoekster nastreeft *(Mammadov tegen Azerbeidzjan* [Commissie], 2020, § 41)

39. Alleen door een zorgvuldig onderzoek van de context kan een zinvol onderscheid worden gemaakt tussen gedrag of taalgebruik dat, hoewel schokkend en aanstootgevend, wordt beschermd door het Verdrag en datgene dat het recht op tolerantie in een democratische samenleving verspeelt *(Vajnai tegen Hongarije,* 2008, § 53; *Fáber tegen Hongarije,* 2012, § 36). De locatie en timing van het bestreden gedrag spelen in dit opzicht een belangrijke rol (ibid., § 55).

40. Het Hof houdt ook rekening met het karakter van de groep die het doelwit is van de betwiste gedragingen of uitlatingen, met name of de doelgroep extra bescherming nodig heeft vanwege haar geringe acceptatie in de specifieke nationale context en/of de marginalisering en victimisatie waaraan een dergelijke groep historisch is blootgesteld en nog steeds wordt blootgesteld (bijvoorbeeld gender- en seksuele minderheden) *(Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 51).

41. Het Hof neemt ook de vraag in overweging of de bestreden handelingen rechtstreeks verband houden met een kwestie van groot belang in de moderne Europese samenleving (bijvoorbeeld de bescherming van de waardigheid en de menselijke waarde van mensen, ongeacht hun seksuele geaardheid) (Lenis *v. Griekenland* (dec.), 2023, § 55).

6. Impact van het betwiste gedrag

42. Het Hof kan rekening houden met de impact van het gedrag van de verzoeker, bij het beslissen of er sprake is van misbruik van de rechten van het Verdrag.

43. Bijvoorbeeld in *Open Door en Dublin Well Woman v. Ireland,* In 1992, toen de verwerende regering betoogde dat een verbod op voorlichtingsbureaus om zwangere vrouwen informatie te verstrekken over abortusklinieken in het buitenland noodzakelijk was, beriep zij zich op artikel 17 om te stellen dat artikel 10 niet zodanig mag worden uitgelegd dat het het recht op leven van het ongeboren kind beperkt, vernietigt of aantast. Met andere woorden, artikel 17 belette de eisers om hun vrijheid om informatie te verstrekken uit te oefenen op een wijze die inbreuk maakte op het recht op leven van het ongeboren kind. Het Hof merkte op dat het verbod Ierse vrouwen niet had belet om in het buitenland abortussen te ondergaan en dat de informatie die het probeerde te beperken, beschikbaar was uit andere bronnen. Derhalve was het niet de interpretatie van artikel 10, maar de situatie in Ierland met betrekking tot de uitvoering van de nationale wetgeving die de voortzetting van het huidige aantal abortussen in het buitenland mogelijk had gemaakt (§§ 76 en 78-79). Bovendien hadden de adviseurs van de verzoekende instanties abortus noch bepleit noch aangemoedigd, en er kon weinig twijfel over bestaan dat er na dergelijke counseling vrouwen waren geweest die hadden besloten tegen een zwangerschapsafbreking. Derhalve was het verband tussen het verstrekken van informatie en de vernietiging van ongeboren leven niet zo duidelijk als beweerd (§ 75). Het Hof sloot daarmee impliciet uit dat de counselingactiviteiten van de verzoeksters gericht waren op de vernietiging van het recht op leven van de ongeborene of een ernstige impact hadden gehad op het aantal abortussen dat in het buitenland werd uitgevoerd ten tijde van de feiten. Het besloot artikel 17 niet toe te passen en stelde een schending van artikel 10 vast, gezien het te brede en onevenredige karakter van het bestreden bevel (§§ 74 en 80).

44. In *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018, heeft het Hof *onder meer* rekening gehouden met het feit dat de verzoekende onderneming standpunten ter ondersteuning van terroristische activiteiten via televisie-uitzendingen onder een breed publiek had verspreid en heeft het, op grond van artikel 17, haar verzoek *ratione materiae* onverenigbaar verklaard met de bepalingen van het Verdrag. Evenzo heeft het Hof in *de zaak Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, analyseerde het Hof de mogelijkheid dat de betwiste haatzaaiende uitlatingen schadelijke gevolgen konden hebben. Daarbij merkte het Hof op dat deze uitlatingen onder een breed publiek op internet waren verspreid en ook door verschillende media waren gereproduceerd (§§ 50 en 55).

45. Een relevante overweging in dit verband is ook de invloedsbevoegdheid van de aanvrager. In *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, heeft het Hof bij de directe toepassing van artikel 17 rekening gehouden met het vermogen van de verzoeker om veel mensen te beïnvloeden, gezien zijn positie als hooggeplaatst ambtenaar van de Orthodoxe Kerk, waartoe de meerderheid van de Griekse bevolking behoort (§§ 49 en 50).

46. Tegelijkertijd sluit een beweerdelijk onbeduidende impact van het bestreden gedrag de relevantie van artikel 17 niet uit.

47. Bijvoorbeeld in *Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (dec.), 2005, achtte het Hof het irrelevant dat de eiser de verantwoordelijkheid van Hitler en de nationaalsocialisten voor de Holocaust in een privébrief en niet ten overstaan van een breder publiek had ontkend. Voor het Hof was de eiser, op grond van artikel 17,

kon zich met betrekking tot die uitspraken niet beroepen op artikel 10 en zijn verzoek werd *ratione materiae* onverenigbaar verklaard met de bepalingen van het Verdrag.

48. In *RL tegen Zwitserland* (dec.), 2003, nam de politie twee cd's en drie platen in beslag, die per post naar de verzoeker waren verzonden, omdat ze racisme propageerden, gewelddadigheid ondersteunden en konden dienen om extremistische groeperingen te radicaliseren. De verzoeker stelde dat de bestelde goederen uitsluitend bedoeld waren voor zijn persoonlijk gebruik en geen commercieel doel dienden. Het Hof baseerde zich inhoudelijk op artikel 17: voor zover dergelijk materiaal gericht was tegen de onderliggende waarden van het Verdrag, was de betrokken inmenging "noodzakelijk in een democratische samenleving". De klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 werd derhalve afgewezen als kennelijk ongegrond.

49. In *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (dec.), 2004, verwierp het Hof het argument van de eiser dat de poster, die een publieke uiting van aanval op alle moslims in het Verenigd Koninkrijk bleek te vormen, was opgehangen in een landelijk gebied dat niet ernstig werd geteisterd door raciale of religieuze spanningen, en dat er derhalve geen bewijs was dat ook maar één moslim de poster had gezien. Artikel 17 werd rechtstreeks toegepast en de aanvraag werd afgewezen omdat deze *ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

50. In *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, heeft het Hof geen gewicht toegekend aan de stelling van de verzoeker dat de 1500 exemplaren van het gedrukte materiaal dat opriep tot een gewapende opstand tegen de constitutionele orde, die hij en zijn medeverdachten hadden verspreid, de staat niet hadden kunnen schaden, laat staan een dergelijk resultaat konden bewerkstelligen. Zijn klacht op grond van artikel 10 werd afgewezen (onverenigbaar *ratione materiae)* vanwege de rechtstreekse toepassing van artikel 17 (§§ 152 en 160).

C. Verschillende toepassingen van artikel 17

51. Tot nu toe heeft het Hof zijn toevlucht genomen tot artikel 17 bij de behandeling van kwesties die vallen onder de artikelen 9, 10, 11, 13, 14, 35 § 3 (a) van het Verdrag en de artikelen 1 en 3 van Protocol nr. 1. Afhankelijk van de aard van een zaak kan het Hof artikel 17 rechtstreeks toepassen of het gebruiken als hulpmiddel bij de interpretatie.

1. Directe toepassing

52. Wanneer een verzoeker in wezen een materiële bepaling van het Verdrag wil gebruiken als basis voor een recht om een handeling te verrichten of een activiteit te ondernemen die gericht is op het vernietigen van een van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd, past het Hof artikel 17 toe en verwerpt zijn of haar klacht als zijnde *ratione materiae* onverenigbaar met de bepalingen van het Verdrag, overeenkomstig artikel 35 §§ 3 en 4 *(Pavel Ivanov tegen Rusland* (december), 2007; *Belkacem tegen België* (dec.), 2017, § 37; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, § 58).

53. Het Hof kan ambtshalve artikel 17 toepassen en een verzoekschrift *de plano* niet-ontvankelijk verklaren *(Pavel Ivanov tegen Rusland* (dec.), 2007; *Norwood v. het Verenigd Koninkrijk* (december), 2004; *Belkacem tegen België* (dec.), 2017; *Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (december), 2005; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018). Wanneer een verzoekschrift aan de verwerende regering is meegedeeld, staat het feit dat laatstgenoemde geen bezwaar heeft gemaakt op grond van artikel 17 er niet aan in de weg dat het Hof de vraag van de rechtstreekse toepassing ervan onderzoekt *(Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, § 161).

2. Accessoire aard en werking van artikel 17

54. Artikel 17 kan alleen worden toegepast in samenhang met de materiële bepalingen van het Verdrag *(Mozer tegen de Republiek Moldavië en Rusland).* [GC], 2016, § 222).

55. Artikel 17 heeft een negatieve reikwijdte *(Lawless v. Ireland (nr. 3),* 1961, § 7 van het deel "de Wet". Het effect hiervan is dat de uitoefening van het Verdragsrecht dat de verzoeker in de procedure voor het Hof probeert te verdedigen *(Perinçek tegen Zwitserland)* wordt ontkend. [GC], 2015, § 114; *Lilliendahl tegen IJsland* (dec.), 2020, § 25).

56. Artikel 17 heeft tot doel de bescherming van het Verdrag uit te sluiten of te verwijderen *(Bingöl tegen Turkije,* 2010, § 32). Krachtens artikel 17 valt een handeling of activiteit die gericht is op het vernietigen van een van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd, niet onder de bescherming van de relevante materiële bepaling van het Verdrag, die derhalve niet van toepassing is.

3. Toepassingsgebied

57. Artikel 17 ontneemt personen die de in het Verdrag vastgelegde rechten en vrijheden willen vernietigen niet de algemene bescherming van de daarin gewaarborgde rechten en vrijheden. Het sluit dergelijke personen slechts uit om aan het Verdrag het recht te ontlenen om activiteiten te ondernemen of handelingen te verrichten die gericht zijn op de vernietiging van een van de daarin vastgelegde rechten en vrijheden *(Lawless v. Ireland,* Commissierapport, 1959, § 141).

58. In zekere zin heeft artikel 17 een beperkte reikwijdte: het is alleen van toepassing op personen die het democratische systeem van de lidstaten bedreigen in een mate die strikt evenredig is aan de ernst en de duur van die bedreiging *(De Becker tegen België,* Commissierapport, 1960, § 279).

59. In het bijzonder kan artikel 17 niet worden gebruikt om een individu permanent van zijn rechten en vrijheden te beroven, enkel en alleen omdat hij op een bepaald moment totalitaire overtuigingen tentoonspreidde en dienovereenkomstig handelde *(De Becker v. België,* Commissierapport, 1960, § 279).

60. In *De Becker v. België,* Volgens het rapport van de Commissie uit 1960 kon de verzoeker, een journalist, zijn beroep niet uitoefenen als gevolg van zijn veroordeling wegens collaboratie met de Duitse autoriteiten in België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hoewel zijn gedrag in het verleden kon worden beschouwd als vallend onder artikel 17, was er geen bewijs dat hij in 1960, ten tijde van het onderzoek van zijn zaak door de Commissie, van plan was zijn vrijheid van meningsuiting te herwinnen om daar misbruik van te maken, bijvoorbeeld door het naziregime te prijzen. De Commissie weigerde derhalve artikel 17 toe te passen en onderzocht de gegrondheid van de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10.

61. Het Hof was bereid dezelfde aanpak te volgen in de *zaak Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006. In die zaak werd de verzoekster, een vooraanstaand lid van de Communistische Partij, uitgesloten van een gekozen ambt vanwege haar activiteiten in die partij, die waren voortgezet zelfs nadat de partij in 1991 had geprobeerd een *staatsgreep* te plegen . Bij het onderzoek van de klachten van de verzoekster op grond van de artikelen 10 en 11 weigerde een kamer van het Hof artikel 17 toe te passen, omdat de bestreden maatregel was gebaseerd op de eerdere politieke betrokkenheid van de verzoekster, terwijl haar huidige openbare activiteiten geen schending van de fundamentele waarden van het Verdrag aan het licht brachten (§ 109 van het arrest van de kamer).
De Grote Kamer, waarnaar de zaak was verwezen, heeft zich in deze context niet uitgesproken over de toepassing van artikel 17, aangezien zij besloten heeft de zaak niet te onderzoeken vanuit het oogpunt van de artikelen 10 en 11 (§ 141 van het arrest van de Grote Kamer). Het verwees echter naar artikel 17 toen het geen schending van artikel 3 van Protocol nr. 1 constateerde. (Het oordeel van de Grote Kamer wordt hieronder, in deel III, onder “Communisme”, nader onderzocht .)

62. In de regel is het Hof voorzichtig om niet buiten de reikwijdte van de zaak te oordelen. Bij de beslissing over de toepassing van artikel 17 zal het consequent elke uiting van verboden doelstellingen buiten beschouwing laten die, hoewel gerelateerd aan of zelfs gelijktijdig met de feiten van de zaak, strikt genomen niet binnen de reikwijdte ervan valt. De zaak *Ifandiev tegen Bulgarije* [Commissie], 2019, illustreert dit principe: de eiser liep civielrechtelijke aansprakelijkheid op omdat hij in zijn boek *The Shadow of Zion* twee onjuiste feitelijke beweringen had gedaan, namelijk dat een vakbondsleider een vrijmetselaar en een communist was die banden had met de voormalige geheime diensten. De regering betoogde dat het betreffende boek antisemitisme predikte en dat de uitspraken van de eiser, die het onderwerp waren van zijn verzoekschrift bij het Hof, moesten worden gezien binnen de algehele context van zijn geschriften. Het Hof was het echter niet eens met dit argument. Opmerkend dat de beweringen van de regering op grond van artikel 17 geen betrekking hadden op "de betwiste uitspraken", dat wil zeggen de uitspraken die tot de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de eiser leidden, weigerde het Hof artikel 17 toe te passen en oordeelde het een schending van artikel 10, aangezien de hoogte van de aan de vakbondsleider toegekende schadevergoeding kennelijk onevenredig was (§§ 22-25).

63. Om soortgelijke redenen, in *Mukhin v. Russia,* In 2021 betwijfelde het Hof of het bezwaar op grond van artikel 17 terecht was ingediend. Deze zaak betrof de veroordeling van een krantenredacteur voor het publiceren van een tekst van een derde partij, waarin werd opgeroepen tot de "vernietiging" van het huidige politieke regime. De regering beriep zich op artikel 17 en betoogde dat de bestreden tekst en andere materialen, afgezien van het verstoren van de openbare orde, gericht waren op het beledigen van de multi-etnische bevolking van Rusland en het aanwakkeren van etnische verdeeldheid. Het Hof merkte echter op dat de racistische en antisemitische tirade, die de tekst inderdaad bevatte, niet de basis vormde voor de strafrechtelijke veroordeling van de eiser. Over het algemeen vermeldden de argumenten van de regering geen feitelijke of juridische kwesties die specifiek betrekking hadden op zijn strafrechtelijke vervolging. Hoe dan ook, het bezwaar werd afgewezen, omdat niet direct duidelijk was dat de redactionele keuzes van de verzoeker erop gericht waren zijn recht op vrijheid van meningsuiting te gebruiken voor doeleinden die duidelijk in strijd waren met de waarden van het Verdrag (§§ 83-84 en 129). Uiteindelijk werd geoordeeld dat zijn veroordeling onvoldoende gerechtvaardigd was en derhalve in strijd was met artikel 10 van het Verdrag.

4. Rechten die niet onder artikel 17 vallen

64. Om het algemene doel van artikel 17 te bereiken (zie "Inleiding" hierboven) is het niet nodig om alle rechten en vrijheden die in het Verdrag worden gegarandeerd, te ontnemen aan personen waarvan wordt vastgesteld dat zij betrokken zijn bij activiteiten die gericht zijn op de vernietiging van een van die rechten en vrijheden *(Lawless v. Ireland (nr. 3),* 1961, § 6 van het deel 'de Wet'; *Roj TV A/S v. Denemarken* (december), 2018, § 30; *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), 2019, § 37; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 93; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 38).

65. Dergelijke personen hebben het recht zich te beroepen op de bepalingen van het Verdrag die, indien ingeroepen, de poging om daaruit een recht te ontlenen om activiteiten te ondernemen die gericht zijn op de vernietiging van "een van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd", niet zouden vergemakkelijken. Deze bepalingen betreffen de plichten van de overheid jegens alle individuen. Dergelijke plichten worden niet aangetast door artikel 17 *(Lawless v. Ireland,* Commissierapport, 1959, § 141).

66. In het bijzonder kan artikel 17, dat een negatieve reikwijdte heeft, niet *a contrario* worden uitgelegd als een persoon berovend van de fundamentele individuele rechten die worden gewaarborgd door de artikelen 5, 6 en 7 van het Verdrag *(Lawless v. Ireland (nr. 3),* 1961, § 7 van het deel "de Wet"; *Varela Geis tegen Spanje,* 2013, § 40; *Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland* (december), 2012, § 85; *Marini tegen Albanië,* 2007, § 90; *Ould Dah tegen Frankrijk* (dec.), 2009).

67. In *Lawless v. Ierland (nr. 3),* 1961, ten tijde van zijn arrestatie, was de verzoeker persoonlijk betrokken bij de activiteiten van het Ierse Republikeinse Leger, dat gewelddadige daden pleegde om een einde te maken aan de Britse soevereiniteit in Noord-Ierland. Hij werd enkele maanden vastgehouden, zonder aanklacht of proces, op grond van de Wet op delicten tegen de Staat. Noch de Commissie, noch het Hof onderschreven de argumenten van de regering dat geen enkele staat, groep of persoon die betrokken was bij activiteiten die onder de voorwaarden van artikel 17 vallen, zich kon beroepen op een van de bepalingen van het Verdrag. De organen van het Verdrag waren daarentegen van mening dat artikel 17 de verzoeker niet belette zich te beroepen op de bescherming van de artikelen 5 en 6. Artikel 17 was niet van toepassing omdat de verzoeker zich niet op het Verdrag had beroepen om handelingen te rechtvaardigen of te verrichten die in strijd waren met de daarin erkende rechten en vrijheden, maar om te klagen dat hem de waarborgen van de artikelen 5 en 6 waren ontnomen (§§ 5-7 van het "Wet"-deel).

68. In *Varela Geis tegen Spanje,* In 2013 werd de klager, eigenaar van een boekhandel, veroordeeld voor het misdrijf "het rechtvaardigen van genocide", aangezien de meeste publicaties die in zijn winkel te koop waren, het nationaalsocialisme verheerlijkten, de Holocaust ontkenden en aanzetten tot discriminatie en haat tegen de Joodse gemeenschap. De regering verzocht het Hof het verzoek niet-ontvankelijk te verklaren, met het argument dat de boodschap die werd overgebracht door al het bij de klager in beslag genomen materiaal in strijd was met de geest en de letter van het Verdrag. Het Hof merkte op dat de klager zich niet op het Verdrag had beroepen om handelingen te rechtvaardigen of te verrichten die inbreuk maakten op de daarin vastgelegde rechten en vrijheden, maar dat hij had geklaagd dat

hem waren de waarborgen van artikel 6 onthouden. Artikel 17 van het Verdrag was derhalve niet van toepassing (§§ 29 en 40).

69. In *Marini v. Albanië,* In 2007 verwierp het Hof eveneens het bezwaar van de regering dat de verzoeker zich op grond van artikel 17 niet kon beroepen op de bepalingen van artikel 6, voor zover hij het Hof had verzocht de beslissingen van de nationale rechtbanken ongrondwettelijk te verklaren (§§ 87-91).

70. In *Ould Dah tegen Frankrijk* (dec.), 2009, werd de eiser, een officier van het Mauritaanse leger, door een Franse rechtbank veroordeeld voor martelingen die in Mauritanië werden gepleegd en die onder een Mauritaanse amnestiewet vielen. Hij klaagde dat de Franse rechtbank de Franse in plaats van de Mauritaanse wet had toegepast, op een wijze die onverenigbaar was met artikel 7. Hoewel de verzoeker handelingen had gepleegd die in strijd waren met artikel 3, oordeelde het Hof dat hij niet kon worden belet zich op artikel 7 te beroepen op grond van artikel 17.

5. Rechten gedekt door artikel 17

71. Artikel 17 bestrijkt in wezen die rechten die, indien ingeroepen, de poging zouden vergemakkelijken om daaruit een recht af te leiden om activiteiten te ondernemen die gericht zijn op de vernietiging van ‘een van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd’ *(Lawless v. Ierland (nr. 3),* 1961, § 6 van het deel ‘de Wet’; *Preda en Dardari tegen Italië* (dec.), 1999; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 93).

72. De organen van het Verdrag hebben tot nu toe artikel 17 toegepast in samenhang met de volgende materiële bepalingen:

ÿ Artikel 9 *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957; *Vasilyev en anderen tegen Rusland* [Commissie], 2020);

ÿ Artikel 10 *(Pavel Ivanov tegen Rusland* (december), 2007; *Belkacem tegen België* (december), 2017; *M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015; *Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland* (dec.), 2012; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957; *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (dec.), 2004; *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003; *Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* Besluit van de Commissie, 1979; *Witzsch tegen Duitsland (nr. 2)* (december), 2005; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018; *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020; *Vasilyev en anderen tegen Rusland* [Commissie], 2020; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023).

ÿ Artikel 11 *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *WP en anderen tegen Polen* (dec.), 2004; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 139; *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957; *Vasilyev en anderen tegen Rusland* [Commissie], 2020);

ÿ Artikel 13 in samenhang met artikel 14 *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012);

ÿ Artikel 14 in samenhang met artikelen 9, 10 en/of 11 *(Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013; *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (december), 2004; *Pavel Ivanov tegen Rusland* (dec.), 2007; *WP en anderen tegen Polen* (dec.), 2004; *Vasilyev en anderen tegen Rusland* [Commissie], 2020);

ÿ Artikel 3 van Protocol nr. 1 *(Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* Commissie besluit, 1979).

73. De klachten van de verzoekers op grond van de aangehaalde bepalingen werden afgewezen omdat zij *ratione materiae* onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag.

6. Wanneer moet artikel 17 worden toegepast?

74. Artikel 17 is alleen van toepassing op uitzonderlijke basis en in extreme gevallen *(Paksas tegen Litouwen).* [GC], 2011, § 87 *in fine; Perinçek tegen Zwitserland* [GC], 2015, § 114; *Roj TV A/S tegen Denemarken* (december), 2018, § 46; *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), 2019, § 38; *Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 37; *ZB tegen Frankrijk,* 2021, § 24;

Zemmour tegen Frankrijk, 2022, § 26; *Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, § 78; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 52). De drempel voor de toepasbaarheid ervan is daarom hoog *(Lilliendahl v. Iceland* (dec.), 2020, § 26).

75. Artikel 17 mag alleen worden ingeroepen als het *onmiddellijk duidelijk* is dat de aanvrager heeft geprobeerd zich op het Verdrag te beroepen om een activiteit uit te voeren of handelingen te verrichten die duidelijk in strijd zijn met de waarden van het Verdrag en gericht zijn op de vernietiging van de daarin vastgelegde rechten en vrijheden *(Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, §§ 114-115; *Roj TV A/ S tegen Denemarken* (december), 2018, § 31; *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), 2019, § 38; *Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 37; *Lilliendahl tegen IJsland* (dec.), 2020, §§ 25-26; *ZB tegen Frankrijk,* 2021, § 26; *Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, § 26; *Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, § 78; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, §§ 52-53). Met andere woorden, het zou moeten worden toegepast als het gedrag van de aanvrager op het eerste gezicht een handeling onthult die gericht is op de vernietiging van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd, of een intentie om een dergelijke handeling te plegen *(Vona v. Hongarije,* 2013, § 38).

76. De juridische kwalificatie die de nationale rechtbanken aan het gedrag van de verzoeker hebben gegeven, kan in dit opzicht een relevante factor zijn om te overwegen *(Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 103).

77. De intentie van de aanvrager, of het doel dat hij/zij nastreeft, is een bijzonder relevante overweging bij de vaststelling of artikel 17 van toepassing is. Het Hof houdt rekening met de beoordeling van de nationale rechtbanken op dit punt *(Kilin tegen Rusland,* 2021, § 72; *Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 46; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, §§ 43 en 46-47) of het ontbreken daarvan *(Mukhin v. Rusland,* 2021, §§ 156 en 183). In dit verband onderzoekt het Hof of de nationale rechtbanken hun bevindingen hebben gebaseerd op een aanvaardbare beoordeling van de relevante feiten *(Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 44).

78. Het Hof is echter niet gebonden aan de bevinding van de nationale rechtbanken die de criminele intentie van de verzoeker vaststellen, zelfs niet wanneer een dergelijke beoordeling in overeenstemming wordt geacht met de relevante materiële bepaling van het Verdrag. Met andere woorden, een dergelijke bevinding brengt niet automatisch de toepassing van artikel 17 door het Hof met zich mee *(ZB tegen Frankrijk,* 2021, §§ 26, 57 en 65; *Kilin tegen Rusland,* 2021, §§ 49, 81 en 90; *Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, § 28).

79. Het eerdere gedrag van een aanvrager kan een relevante overweging zijn bij het vaststellen van zijn/haar bedoelingen, hoewel het op zichzelf niet voldoende is om een conclusie in dit opzicht te rechtvaardigen *(Ekrem Can en anderen tegen Turkije,* 2022, § 83).

80. Om de toepassing van artikel 17 te rechtvaardigen, moet het tonen van verboden doelstellingen de ernstigste vormen aannemen *(Lilliendahl v. Iceland* (dec.), 2020, §§ 34 en 39; *Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, § 56; *Nepomnyashchiy en anderen tegen Rusland,* 2023, § 74). Het moet voldoende ernstig zijn *(Soulas e.a. tegen Frankrijk,* 2008, § 48) en ondubbelzinnig *(Leroy v. Frankrijk,* 2008, § 27; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 134).

81. Zoals echter blijkt uit de context van de vrijheid van meningsuiting, is artikel 17 niet alleen van toepassing op expliciete en directe uitlatingen die geen interpretatie behoeven. Een flagrante uiting van doelstellingen die door artikel 17 verboden zijn, onder het mom van een satirische of provocerende artistieke productie, werd even gevaarlijk bevonden als een volwaardige en onmiddellijke aanval en verdiende daarom geen bescherming onder het Verdrag *(M'Bala M'Bala tegen Frankrijk).* (dec.), 2015, § 40).

82. Tegelijkertijd is het schokkende en controversiële karakter van de bestreden handeling of uitlating *op zichzelf* niet voldoende om de drempel voor de toepasselijkheid van artikel 17 te bereiken *(Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, § 28). Het Hof onderzoekt of de bestreden uitlatingen verder gaan dan de meningsuiting, zelfs in beledigende, vijandige of agressieve bewoordingen *(Lenis v. Griekenland).* (dec.), 2023, § 47).

83. De gevallen waarin artikel 17 rechtstreeks werd toegepast, kunnen worden gekenmerkt door de volgende kenmerken:

- ÿ een algemene en heftige aanval op een bepaalde groep *(Pavel Ivanov tegen Rusland)* (december), 2007; *Belkacem tegen België* (dec.), 2017, § 33), bijvoorbeeld door de hele groep hun menselijke natuur te ontzeggen, gekoppeld aan het aanzetten tot geweld *(Lenis v. Griekenland* (dec.), 2023, §§ 47 en 54) of door de groep als geheel te koppelen aan een bepaalde ernstige criminele daad *(Norwood v. het Verenigd Koninkrijk* (dec.), 2004);

ÿ het radicale en verreikende karakter van de verboden doelen en de maatregelen die ter nastreving daarvan worden voorgesteld *(Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland)* (dec.), 2012, § 73; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, §§ 106-112; *Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* Besluit van de Commissie, 1979; *Pavel Ivanov tegen Rusland* (dec.), 2007; *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1957; *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, § 163; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, §§ 131 en 133);

ÿ herhaaldelijke en/of systematische uitingen van verboden doelstellingen *(Belkacem tegen België)* (december), 2017, § 33; *Pavel Ivanov tegen Rusland* (december), 2007; *M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015, § 37; *Garaudy tegen Frankrijk* (december), 2003; *Roj TV A/ S tegen Denemarken* (dec.), 2018, § 45; zie ook de analyse in *ZB tegen Frankrijk,* 2021, § 26).

84. Het Hof heeft laten blijken terughoudend te zijn bij de rechtstreekse toepassing van artikel 17 wanneer een beperking van de rechten van de verzoeker van aanzienlijke ernst is *(Vona tegen Hongarije,* 2013, § 36) of wanneer de handelingen of uitlatingen van de verzoeker een hoger beschermingsniveau op grond van het Verdrag vereisen en elke inmenging in het relevante recht daarom de nauwgezette toetsing door het Hof rechtvaardigt (bijvoorbeeld met betrekking tot uitlatingen gedaan door een gekozen vertegenwoordiger in het Parlement, zie *Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 39).

85. Wanneer het beslissende punt onder artikel 17 – of de verzoeker heeft geprobeerd zich op het Verdrag te beroepen om een activiteit te ondernemen of handelingen te verrichten die tegen de waarden van het Verdrag gericht zijn en gericht zijn op de vernietiging van de daarin neergelegde rechten en vrijheden – niet onmiddellijk duidelijk is en overlapt met de vraag of de inmenging in de rechten van de verzoeker "noodzakelijk was in een democratische samenleving", wordt de vraag of artikel 17 moet worden toegepast, samengevoegd met de gronden van de klacht van de verzoeker onder de relevante materiële bepaling van het Verdrag *(Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, § 115). In dergelijke gevallen beslist het Hof over de toepassing van artikel 17 in het licht van alle omstandigheden van het geval, na de vraag naar de naleving van de betrokken materiële bepaling te hebben overwogen. Tot nu toe heeft het Hof besloten artikel 17 niet toe te passen, na de gegrondheid van de klacht van de eiser te hebben onderzocht *(Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, §§ 38 en 58; *Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije,* 1998, §§ 32 en 60; *Socialistische Partij en anderen v. Turkije,* 1998, §§ 29 en 53; *Soulas en anderen tegen Frankrijk,* 2008, §§ 23 en 48; *Féret tegen België,* 2009, §§ 52 en 82; *Ibragim Ibragimov en anderen tegen Rusland,* 2018, § 63; *Perinçek tegen Zwitserland* [GC], 2015, § 282; *Stern Taulats en Roura Capellera tegen Spanje,* 2018, § 42), of om geen uitspraak te doen over de vraag van de toepassing ervan *(Atamanchuk tegen Rusland,* 2020, § 74; *Kilin tegen Rusland,* 2021, § 96).

7. Hulp bij de interpretatie van de materiële bepalingen van het Verdrag

86. Het Hof beroept zich op artikel 17 als hulpmiddel bij de interpretatie van de materiële bepalingen van het Verdrag *(ZB tegen Frankrijk,* 2021, § 27; *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020, § 101; *Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, §§ 28 en 61; *Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, § 122).

87. Wat de specifieke functie ervan betreft, wordt artikel 17 vaak gebruikt om een conclusie te versterken over de noodzaak van de inmenging in de rechten van de verzoekers. Het feit dat een verzoeker een verdragsrecht probeert te gebruiken met een doel dat in strijd is met de tekst en de geest van het verdrag, weegt zwaar mee bij de beoordeling van de noodzaak van de aangeklaagde inmenging *(Williamson tegen Duitsland).* (dec.), 2019, § 26; *Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 36). Het Hof kan zich ook beroepen op artikel 17 bij het bepalen van de omvang van de beoordelingsmarge die aan de verwerende staat wordt toegekend, evenals bij de vraag of het gedrag of de uitlatingen van de eiser een verhoogde bescherming verdienden op grond van de relevante materiële bepaling *(Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, § 61).

88. Bij het onderzoek naar de vraag of aan de door de verzoekers genoemde materiële bepalingen is voldaan, beoordeelt het Hof de vereisten van deze bepalingen in het licht van artikel 17 *(Perinçek v. Zwitserland* [GC], 2015, § 209; *Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, § 38).

89. Dit is het geval wanneer de vraag naar de toepassing ervan wordt samengevoegd met de merites van de klacht op grond van de relevante materiële bepaling *(Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* 1998, §§ 38 en 58; *Verenigde*

Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije, 1998, §§ 32 en 60; *Socialistische Partij en anderen v. Turkije,* 1998, §§ 29 en 53; *Soulas en anderen tegen Frankrijk,* 2008, §§ 23 en 48; *Féret tegen België,* 2009, §§ 52 en 82; *Ibragim Ibragimov en anderen tegen Rusland,* 2018, § 63; *Stern Taulats en Roura Capellera v. Spanje,* 2018, § 23; *Perinçek tegen Zwitserland* [GC], 2015, § 116).

90. Het Hof kan ook een beroep doen op artikel 17 in de fase van de inhoudelijke beoordeling, zelfs nadat het heeft vastgesteld dat de onderhavige zaak de toepassing van deze bepaling niet rechtvaardigt *(ZB tegen Frankrijk,* 2021, § 27; *Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, §§ 28 en 61; *Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, § 122).

91. De organen van het Verdrag hebben zich echter ook op artikel 17 beroepen, ook zonder zich expliciet uit te spreken over de vraag of dit artikel in de omstandigheden van een bepaald geval van toepassing zou moeten zijn *(Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006, § 99; *Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije* [GC], 2003, § 96; *Witzsch tegen Duitsland* (december), 1999; *Fáber tegen Hongarije,* 2012, § 58; *Chauvy en anderen tegen Frankrijk,* 2004, § 69; *Schimanek v. Oostenrijk* (dec.), 2000; *Molnar v. Roemenië* (december), 2012, § 23; *Atamanchuk tegen Rusland,* 2020; *Pastörs tegen Duitsland,* 2019; *Tagiyev en Huseynov tegen Azerbeidzjan,* 2019; zie ook de beslissingen van de Commissie in *DI tegen Duitsland,* 1996; *Nachtmann tegen Oostenrijk,* 1998; *Rebhandl tegen Oostenrijk,* 1996; *Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern tegen Duitsland,* 1995; *Honsik v. Oostenrijk,* 1995; *Walendy tegen Duitsland,* 1995; *FP tegen Duitsland,* 1993; *Remer v. Duitsland,* 1995; *Kühnen tegen Duitsland,* 1988; *Marais tegen Frankrijk,* 1996; *Purcell en anderen tegen Ierland,* 1991; *Karatas en Sari tegen Frankrijk,* 1998; en *H, W., P. en K. tegen Oostenrijk,* 1989).

92. In sommige gevallen heeft het Hof zich zelfs inhoudelijk op artikel 17 beroepen, zonder het expliciet te citeren *(Jersild v. Denemarken,* 1994, § 35; *RL tegen Zwitserland* (dec.), 2003). Het haalde impliciet inspiratie uit artikel 17 toen het oordeelde dat handelingen die gericht waren op de vernietiging van de democratie, aanzetten tot geweld of die haat gebaseerd op intolerantie probeerden te verspreiden, aan te wakkeren of te rechtvaardigen, niet de bescherming genoten die geboden werd door de relevante materiële bepalingen van het Verdrag, zoals artikelen 10 en 11 *(Delfi AS tegen Estland* [GC], 2015, § 140; *ES tegen Oostenrijk,* 2018, § 43; *Stomakhin tegen Rusland,* 2018, §§ 120-122; *Kaptan tegen Zwitserland* (december), 2001; *Herri Batasuna en Batasuna tegen Spanje,* 2009, § 87; *Gündüz tegen Turkije* (dec.), 2003; *Kudreviÿius en anderen tegen Litouwen* [GC], 2015, § 92; *Yazar en anderen tegen Turkije,* 2002; zie ook de Jurisprudentiegidsen over artikel 11 en op artikel 10 van het Verdrag).

93. Het Hof kan zich ook beroepen op artikel 17 bij het onderzoek naar de vraag of de nationale autoriteiten hun positieve verplichting onder artikel 8, op zichzelf of in samenhang met artikel 14, om individuele leden van een sociale groep genoegdoening te bieden met betrekking tot publieke uitlatingen waarvan wordt beweerd dat zij die groep negatief hebben getypeerd, zijn nagekomen. In dit verband komt artikel 17 in het spel wanneer het Hof de volgende kwesties overweegt: ten eerste, of de autoriteiten de strekking van de betwiste uitlatingen op adequate wijze hebben beoordeeld, met name hun vermogen om de getroffen groep te stigmatiseren en haat en vooroordelen tegen haar leden op te wekken; en ten tweede, of zij een juiste balans hebben gevonden tussen het recht van de benadeelde partij op eerbiediging van zijn of haar "privéleven" en het recht van de auteur van de uitlatingen op vrijheid van meningsuiting *(Budinova en Chaprazov tegen Bulgarije,* 2021, §§ 93-94; *Behar en Gutman tegen Bulgarije,* 2021, §§ 104-105; zie ook *Nepomnyashchiy en anderen tegen Rusland,* 2023, §§ 74 en 84-85).

94. Artikel 17 is door het Hof ook gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie van de begrippen of de reikwijdte van rechten vervat in andere bepalingen van het Verdrag of de Protocollen daarbij:

- ÿ Artikel 5 § 1 *(Ierland tegen het Verenigd Koninkrijk,* 1978, § 194);
- ÿ Artikel 6 § 1 *(Golder tegen het Verenigd Koninkrijk,* 1975, § 38; *Campbell en Fell tegen het Verenigd Koninkrijk,* 1982, § 90);
- ÿ Artikel 2 van Protocol nr. 1 *(Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk,* 1984, § 36).

III. Voorbeelden uit de jurisprudentie

A. Bevordering en rechtvaardiging van terrorisme en oorlogsmisdaden

1. Artikel 17 is van toepassing

95. In *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), 2018, werd de verzoekende onderneming, die een televisiezender exploiteerde, veroordeeld wegens het promoten van de terroristische operatie van de PKK (Arbeiderspartij van Koerdistan) via haar programma's. Het bedrijf kreeg een boete en werd zijn uitzendvergunning ontnomen. Volgens het Hof genoot de klacht van de verzoekende onderneming, op grond van artikel 17, niet de bescherming die artikel 10 biedt, gezien de impact en de aard van de bestreden programma's, die waren verspreid onder een breed publiek en die aanzetten tot geweld en steun aan terroristische activiteiten omvatten en dus rechtstreeks verband hielden met het voorkomen van terrorisme, een kwestie die van cruciaal belang is in de moderne Europese samenleving.
Met name de eenzijdige berichtgeving met herhaaldelijke aansporingen tot deelname aan gevechten en acties en tot aansluiting bij de guerrillagroep, evenals de uitbeelding van overleden guerrillaleden als helden, kwam neer op propaganda voor de PKK, een terroristische organisatie, en kon niet worden beschouwd als slechts een sympathiebetuiging.
Bovendien werd het verzoekende bedrijf ten tijde van de feiten in aanzienlijke mate gefinancierd door de PKK (§§ 46-47).
De aanvraag werd afgewezen omdat deze *ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.
(Voor eerdere zaken betreffende het uiten van steun aan de PKK, zie hieronder onder “Aanzetten tot geweld”: *Zana v. Turkije,* 1997, §§ 52-62; *Sürek tegen Turkije (nr. 1)* [GC], 1999, §§ 58-65.)

2. Artikel 17 niet toegepast

96. In *Leroy tegen Frankrijk,* In 2008 werd de eiser, een cartoonist, veroordeeld wegens medeplichtigheid aan het goedpraten van terrorisme vanwege de publicatie van een tekening die de aanslag op de Twin Towers van het World Trade Center voorstelde, met het onderschrift: "We hebben er allemaal van gedroomd... Hamas heeft het gedaan". Volgens het Hof De verzoeker had door zijn woordkeuze blijk gegeven van goedkeuring van het geweld en solidariteit met de daders van de aanslagen, en had daarmee de waardigheid van de slachtoffers ondermijnd (§§ 42-43). Niettemin weigerde het Hof artikel 17 toe te passen om de volgende redenen. Ten eerste was de onderliggende boodschap die de verzoeker wilde overbrengen – steun voor en verheerlijking van de gewelddadige vernietiging van het Amerikaanse imperialisme – niet de ontkenning van fundamentele rechten en kon deze niet worden gelijkgesteld met racistische, antisemitische of islamofobe uitlatingen die rechtstreeks indruisten tegen de waarden die ten grondslag liggen aan het Verdrag. Ten tweede rechtvaardigden de tekening en het bijbehorende bijschrift terroristische daden niet zo ondubbelzinnig dat de bescherming van artikel 10 verloren ging (§ 27). Het Hof oordeelde uiteindelijk geen schending van deze bepaling, rekening houdend met het tijdstip van de publicatie (slechts twee dagen na de aanslag), de impact ervan in een politiek gevoelige regio en de noodzaak voor de autoriteiten om alert te zijn op het risico van verhoogd geweld (§ 45).

97. In *ZB tegen Frankrijk,* In 2021 werd de verzoeker veroordeeld voor het verheerlijken van misdaden van opzettelijke doodslag vanwege slogans met een terroristische connotatie, "Ik ben een bom" en "Jihad, geboren op 11 september", afgebeeld op een T-shirt dat hij aan zijn driejarige neefje had gegeven, en die verwezen naar de voornaam en geboortedatum van het kind. De verzoeker beriep zich op het polysemische karakter van het woord "bom", dat in de spreektaal zou kunnen verwijzen naar de fysieke kenmerken van een aantrekkelijk persoon. In reactie op de bewering van de verzoeker dat het om een humoristische intentie ging, oordeelde de nationale rechtbank dat de voornaam en geboortedatum van het kind en het woord "bom" waren gebruikt "als voorwendsel voor de promotie, ondubbelzinnig en door de opzettelijke associatie van termen die verwijzen naar massaal geweld, van opzettelijke doodslag"; de betwiste slogans weerspiegelden derhalve een opzettelijke intentie van de verzoeker. Voor het Hof waren de slogans zelf, ondanks de kwalificaties van de nationale rechtbanken, niet voldoende om op een onmiddellijk in het oog springende wijze aan te tonen dat de eiser met dit middel had getracht rechten en vrijheden uit het Verdrag te ondermijnen en derhalve geen misbruik van recht in de zin van artikel 17 van het Verdrag konden vormen. Het Hof onderscheidde de onderhavige zaak van andere zaken waarin de uiting van verboden doelstellingen systematisch en herhaaldelijk was geweest. Het Hof merkte verder op dat

herhaalde dat een "misdrijf tegen de nagedachtenis van de slachtoffers van de aanslagen van 11 september" het onderzoek naar de betwiste uitlatingen in het licht van het recht op vrijheid van meningsuiting niet uitsloot (§§ 26-27). Tegelijkertijd vond het Hof geen schending van artikel 10, en onderschreef daarmee de uitspraak van de nationale rechtbanken. Beoordeling van de schuld van de verzoeker. De verzoeker had geen banden met een terroristische groepering en hing geen terroristische ideologie aan. Hoewel het Hof niet kon speculeren over de exacte aard van zijn bedoelingen, had hij niet ontkend dat hij zijn neefje specifiek had gevraagd het bewuste T-shirt op school te dragen of dat hij van plan was de boodschap ervan te verspreiden. Hij kon echter niet onkundig zijn geweest van de bijzondere connotatie van dergelijke slogans op het terrein van een kleuterschool, kort na aanslagen waarbij kinderen op een andere Franse school om het leven waren gekomen en in de context van een bewezen terroristische dreiging (§§ 62-63).

98. De zaak *Orban en anderen tegen Frankrijk,* 2009 betrof de publicatie van een boek door een voormalig officier van de speciale diensten die direct betrokken was geweest bij praktijken zoals marteling en samenvatting executie in de uitoefening van zijn taken tijdens de oorlog in Algerije in 1955-1957. De uitgevers en de auteur werden schuldig bevonden aan het publiekelijk verdedigen van oorlogsmisdaden of medeplichtigheid aan dat misdrijf. Het Hof weigerde artikel 17 toe te passen, omdat het niet kon vaststellen dat het boek ondubbelzinnig had getracht oorlogsmisdaden zoals marteling of standrechtelijke executies te rechtvaardigen. Het feit dat de auteur geen kritisch standpunt had ingenomen ten aanzien van deze afschuwelijke praktijken en dat hij, in plaats van spijt te betuigen, had beweerd te hebben gehandeld in overeenstemming met de hem door de Franse autoriteiten toevertrouwde missie, vormde een integraal onderdeel van zijn getuigenis. Gelet op het bijzondere belang van het desbetreffende publieke debat, het tijdsverloop sinds de oorlog en de ernst van de aan de eisers opgelegde straf, oordeelde het Hof een schending van artikel 10 (§§ 35-36 en 49-54).

3. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

99. In de zaak *Herri Batasuna en Batasuna tegen Spanje,* In 2009 werden de verzoekende partijen illegaal verklaard; ze werden ontbonden wegens het verlenen van politieke steun aan de terroristische organisatie ETA en het handelen in overeenstemming met haar strategie. Impliciet gebaseerd op artikel 17 kon het Hof niet oordelen dat het betwiste gedrag onder de bescherming van het Verdrag viel, aangezien de gebruikte methoden noch rechtmatig, noch verenigbaar waren met fundamentele democratische beginselen (§ 87). Gezien de situatie die al jaren in Spanje bestond met betrekking tot terroristische aanslagen en aangezien de politieke plannen van de verzoekende partijen een aanzienlijke bedreiging voor de Spaanse democratie vormden, was de aan hen opgelegde sanctie evenredig aan het nagestreefde legitieme doel en derhalve in overeenstemming met artikel 11 (§§ 89 en 93).

100. In *Purcell en anderen tegen Ierland,* Op grond van het besluit van de Commissie van 1991 werd het de verzoekers, journalisten en producenten van radio- of televisieprogramma's, verboden interviews, of verslagen van interviews, uit te zenden met vertegenwoordigers van het Ierse Republikeinse Leger (IRA), een illegale terroristische organisatie, en andere daaraan gerelateerde organisaties. Het doel van de beperking was te voorkomen dat laatstgenoemde gecodeerde berichten zou versturen en hun illegale activiteiten en geweld zou promoten. Onder verwijzing naar artikel 17 oordeelde de Commissie de bestreden beperking gerechtvaardigd op grond van artikel 10, lid 2, en verklaarde zij het verzoek niet-ontvankelijk.

101. In *Karatas en Sari tegen Frankrijk:* Bij besluit van de Commissie van 1998 werd de verzoeker in Frankrijk veroordeeld wegens terrorisme. Onder verwijzing naar artikel 17 verwierp de Commissie zijn klachten op grond van de artikelen 9, 10 en 11 als kennelijk ongegrond. Door zijn betrokkenheid bij internationaal terrorisme, dat in strijd was met de fundamentele waarden van het Verdrag, namelijk rechtvaardigheid en vrede, had de verzoeker immers getracht deze bepalingen af te leiden van hun werkelijke doel.

4. Geen beroep op artikel 17

102. De zaak *Stomakhin tegen Rusland,* 2018, betrof de gevangenisstraf en het driejarige verbod op journalistiek die aan de eiser waren opgelegd wegens het promoten van extremisme in de context van het Tsjetsjeense conflict. Volgens het Hof verheerlijkten sommige van de betwiste uitlatingen, die kort na de terroristische aanslagen waren gepubliceerd, terrorisme, prezen ze de krijgsheren als "helden" en riepen ze op tot bloedvergieten en geweld.

de omverwerping met geweld van het politieke regime en de constitutionele orde van Rusland. Door de federale strijdkrachten en veiligheidstroepen af te schilderen als absoluut, bruut en onmenselijk kwaad, wakkerden de betreffende teksten bovendien een diepgewortelde en irrationele haat jegens hen aan en stelden ze hen, gezien de gevoelige context van de terrorismebestrijdingsoperatie, bloot aan een mogelijk risico van fysiek geweld (§§ 99-101). Het Hof heeft in deze context niet verwezen naar artikel 17 en heeft uiteindelijk een schending van artikel 10 vastgesteld, rekening houdend met de ernst van de straf en de geringe potentiële impact van de desbetreffende uitlatingen, afgedrukt in een zelf uitgegeven nieuwsbrief die de verzoeker persoonlijk of via zijn kennissen had verspreid tijdens openbare evenementen (§§ 129-131).

B. Aanzetten tot geweld

1. Artikel 17 is van toepassing

103. In de volgende gevallen heeft het Hof op grond van artikel 17 de klachten van de verzoekers op grond van de artikelen 9, 10, 11, 13 of 14 van het Verdrag afgewezen omdat deze *ratione materiae* onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag. De klacht op grond van artikel 1 van Protocol nr. 1 betreffende de confiscatie van de activa van de verzoekende vereniging werd om dezelfde redenen als kennelijk ongegrond afgewezen.

104. De zaak *Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland* (dec.), 2012, betrof het verbod op activiteiten van een islamitische vereniging die pleitte voor het gebruik van geweld om de staat Israël te vernietigen, haar inwoners te verbannen of te doden en regeringen van islamitische staten omver te werpen. Volgens het Hof gebruikte de verzoekende vereniging de rechten van het Verdrag voor doeleinden die duidelijk in strijd waren met de waarden van het Verdrag, met name de toewijding aan de vreedzame oplossing van internationale conflicten en aan de heiligheid van het menselijk leven.

105. Het Hof bevestigde deze bevindingen in de zaak *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, betreffende de veroordeling van de klagers voor het verspreiden van de ideologie van Hizb ut-Tahrir, een organisatie die in Rusland verboden is als terroristische organisatie, en het werven van nieuwe leden. Aangezien Hizb ut-Tahrir oorlogvoering verheerlijkte en ernaar streefde wereldwijd een islamitische heerschappij en een regime gebaseerd op de sharia te vestigen, viel de verspreiding van haar politieke ideeën door de klagers duidelijk binnen de reikwijdte van artikel 17 (§§ 107-114; zie ook *Vasilyev e.a. tegen Rusland).* [Commissie], 2020).

106. In *Belkacem tegen België* (dec.), 2017, werd de klager veroordeeld tot een boete en een gevangenisstraf vanwege een reeks video's op het YouTube-platform, waarin hij kijkers opriep om niet-moslims te overmeesteren, hen een lesje te leren en hen te bestrijden. Volgens het Hof was een dergelijke algemene, heftige en uitgesproken haatdragende aanval onverenigbaar met de waarden van tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie. Bovendien konden de uitlatingen van de klager, waarin hij pleitte voor de jihad en de sharia verdedigde, en tegelijkertijd opriep tot geweld om deze te vestigen, worden beschouwd als "haatzaaiende uitlatingen" (§§ 33-36).

107. In *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, werd de verzoeker veroordeeld tot een gevangenisstraf voor het verspreiden van propagandamateriaal waarin werd opgeroepen tot een gewapende opstand met als doel communistische revolutionairen aan de macht te brengen. Naar het oordeel van het Hof vormden deze berichten een bedreiging voor de openbare orde en de democratie. De verzoeker werd daarom de bescherming onder het Verdrag voor deze activiteit ontzegd.

108. In *Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, oordeelde het Hof dat de verzoeker, een hoge functionaris van de Grieks-orthodoxe Kerk, zich niet op artikel 10 kon beroepen, op grond van artikel 17, toen hij zijn veroordeling aanvocht vanwege onmenselijke homofobe uitlatingen in combinatie met herhaaldelijk aanzetten tot geweld.

2. Artikel 17 niet toegepast

109. In *Stern Taulats en Roura Capellera tegen Spanje,* In 2018 werden de eisers veroordeeld voor het in brand steken van een grote, ondersteboven gedraaide foto van het koninklijk paar. Bij niet-betaling van de boete zouden zij een gevangenisstraf krijgen. Het Hof weigerde artikel 17 toe te passen. Gezien de achtergrond van een antimonarchistische en separatistische demonstratie, zou de daad van de eisers moeten worden bestraft.

geïnterpreteerd als de symbolische uiting van radicale onvrede of een protest, een politieke kritiek, in plaats van haatzaaiende uitlatingen. Bovendien kon op basis van de kenmerken, de context of de gevolgen van de daad, die niet tot gewelddadige of openbare ordeverstoring had geleid, geen aansporing tot geweld worden vastgesteld. De aan de eisers opgelegde straf vormde een onevenredige inperking van hun vrijheid van meningsuiting, hetgeen het Hof ertoe bracht een schending van artikel 10 (§§ 38-42) vast te stellen.

110. In *Bingöl v. Turkije,* In 2010 werd de klager, een politicus, veroordeeld tot een gevangenisstraf wegens kritiek op de Turkse staat met betrekking tot de Koerdische kwestie. Volgens het Hof vereiste de aard van de aanstootgevende uitlatingen geen toepassing van artikel 17 (§ 32). Hoewel bepaalde passages een vijandige connotatie hadden, pleitten ze niet voor het gebruik van geweld of probeerden ze geen diepe of irrationele haat op te wekken tegen degenen die verantwoordelijk werden geacht voor de situatie in kwestie. Zelfs rekening houdend met de moeilijkheden in verband met de strijd tegen terrorisme, had de klager een onevenredig zware straf gekregen, in strijd met artikel 10 (§ 39).

111. In *Ekrem Can en anderen tegen Turkije,* 2022, gevangenisstraffen werden opgelegd aan de verzoekers voor deelname aan een geweldloos protest in een gerechtsgebouw, georganiseerd om de publieke aandacht te vestigen op het Koerdische probleem. Het Hof verwierp het voorlopige bezwaar van de regering op grond van artikel 17. Ten eerste, hoewel sommige van de door de verzoekers gescandeerde slogans opriepen tot de vrijlating van de leider van de PKK, een terroristische organisatie, vormden ze geen aansporing tot geweld. Ten tweede had het betwiste protest een negatieve invloed op de ordelijke levering van een essentiële openbare dienst (justitie) en verstoorde het de openbare orde gedurende een uur, wat mogelijk angst en ongemak veroorzaakte bij de mensen in de buurt. De verzoekers hadden echter geen wapens of ander gevaarlijk materiaal bij zich en verzekerden dat ze niemand kwaad zouden doen. Derhalve waren hun handelingen, bij afwezigheid van gewelddadige intentie of gewelddadig gedrag van de verzoekers en ondanks de veroorzaakte verstoring, niet van dien aard dat zij de conclusie konden rechtvaardigen dat zij zich op het Verdrag beriepen om activiteiten te ondernemen of handelingen te verrichten die gericht waren op de vernietiging van de daarin vermelde rechten en vrijheden. Ten slotte oordeelde het Hof dat er sprake was van een schending van artikel 11, aangezien hun lange gevangenisstraffen onevenredig waren aan de legitieme doelen die zij nastreefden (§§ 73-74 en 83-85).

112. In *Yuksekdag Senoglu e.a. tegen Türkiye,* In 2022 werd een van de verzoeksters, een oppositieparlementslid, haar parlementaire immuniteit ontnomen en in voorlopige hechtenis geplaatst vanwege haar politieke toespraken over de Koerdische kwestie en op beschuldiging van propaganda voor de PKK. De regering verwees naar artikel 17, met name in verband met de volgende verklaring gericht aan de bewakers: "Jullie zullen allemaal verdwijnen. Wij weten heel goed hoe we de kalasjnikovs die jullie op ons richten, moeten richten." Het Hof verwierp het bezwaar echter, zich baserend op de directe context van de bestreden verklaring: de emotionele reactie van de verzoekster op de agressieve behandeling die zij van de bewakers had ondergaan (§ 487).

3. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

113. De zaak *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* 2020 betrof de administratieve ontbinding van drie extreemrechtse organisaties na de dood van een jongeman, een lid van de antifascistische beweging, in een gevecht met skinheads. Een van de organisaties, waarvan de leden betrokken waren bij het incident, werd ontbonden op grond dat het een particuliere militie vormde. Er was onvoldoende bewijs om aanzetting tot "discriminatie, haat of geweld" aan te tonen. Het Hof achtte het daarom niet nodig om uitspraak te doen over de vraag naar de toepassing van artikel 17: de juridische kwalificatie van de feiten door de nationale rechtbanken bracht *op het eerste gezicht* geen gedrag aan het licht dat gericht was op het ondermijnen van de rechten en vrijheden die in het Verdrag zijn vastgelegd. Tegelijkertijd oordeelde het Hof dat de autoriteiten reden hadden om te vrezen dat een dergelijke groep, die bijeenkomsten in uniform en parades in militaire stijl organiseerde en haar leden rekruteerde op basis van hun vermogen om fysiek geweld te gebruiken in geval van "botsingen", een klimaat van geweld en intimidatie zou bevorderen. Bovendien had de voorzitter ervan politiek geweld bepleit. De ontbinding was derhalve noodzakelijk om verstoringen van de openbare orde zo goed mogelijk te voorkomen en aldus geen inbreuk te maken op artikel 11 van het Verdrag.

114. In *Kilin v. Rusland,* In 2021 werd de aanvrager veroordeeld voor openbare oproepen tot geweld tegen niet-Russische etniciteiten vanwege video- en audiobestanden die hij *via* een online sociaal netwerk had gedeeld.
account. Het videobestand was een fragment uit een bekende "mockumentary"-film (namelijk een spottende propagandafilm met een racistische inslag). Het fragment kon echter redelijkerwijs worden opgevat als het aanwakkeren van etnische verdeeldheid, aangezien het los van de algehele context van de film en zonder commentaar werd gepresenteerd, en hetzelfde kon worden gezegd van het audiobestand. De nationale rechtbanken stelden de criminele intentie van de eiser vast bij gebrek aan een verklaring die zijn houding ten opzichte van het betwiste materiaal aan het licht bracht. De rechtbanken baseerden zich op het feit dat het uploaden van de video werd gevolgd door het uploaden van de audio met vergelijkbare inhoud; getuigenverklaringen en een afgeluisterd telefoongesprek tussen de eiser en een andere persoon, wat suggereerde dat hij enige interesse had in nationalistische ideeën. Het Hof was door deze beoordeling overtuigd en constateerde geen schending van artikel 10 van het Verdrag. Het Hof baseerde zich op de jurisprudentie van artikel 17 en besloot uiteindelijk geen uitspraak te doen over de vraag naar de toepassing ervan (§§ 49, 90, 95-96).

115. In de beslissing in *Gündüz tegen Turkije:* In 2003 werd de eiser, leider van een radicale islamitische sekte, veroordeeld wegens openbare aanzetting tot het plegen van een misdrijf, naar aanleiding van een interview dat in de pers werd gepubliceerd. Terwijl hij "gematigde islamitische intellectuelen" bekritiseerde als mensen "zonder kracht", "als een hol standbeeld", voegde de verzoeker eraan toe: "Het enige wat nu nog nodig is, is dat één dappere man onder de moslims een dolk in hun zachte onderbuik plant en hen twee keer met een bajonet doorboort om te laten zien hoe leeg ze zijn." Hoewel dergelijke opmerkingen als metafoor hadden kunnen worden opgevat, zouden ze ook kunnen worden beschouwd als haatzaaiende uitlatingen of als verheerlijking van of aanzetten tot geweld. Met name één van de betrokken personen, een bekende schrijver, was bij naam genoemd en daardoor onmiskenbaar blootgesteld aan een aanzienlijk risico op fysiek geweld. Impliciet beroepend op artikel 17, achtte het Hof de zware straf die in deze zaak werd opgelegd niet onevenredig, aangezien het gedrag van de verzoeker onverenigbaar was met het begrip tolerantie en de fundamentele waarden van rechtvaardigheid en vrede en de grondbeginselen van een pluralistische democratie ontkende. Zijn klacht op grond van artikel 10 werd afgewezen als kennelijk ongegrond.

116. In *Kaptan tegen Zwitserland* (dec.), 2001, namen de binnenlandse autoriteiten 88 kilo aan PKK-propagandamateriaal, gericht aan de eiser, in beslag en vernietigden het. Het materiaal, dat duidelijk bedoeld was voor verkoop of verspreiding, was gericht op het radicaliseren van Koerdische emigranten en, in het algemeen, op het overtuigen van zoveel mogelijk mensen voor de gewapende strijd tegen de Turkse autoriteiten. Het Hof baseerde zich inhoudelijk op artikel 17 en merkte op dat dit soort uitlatingen niet onder artikel 10 viel. Zijn klacht op grond van deze bepaling werd afgewezen als kennelijk ongegrond.

117. In *Ete v. Turkije,* In 2022 werd de verzoeker veroordeeld voor propaganda ten gunste van een terroristische organisatie (PKK) wegens het snijden en uitdelen van taartpunten tijdens een demonstratie ter ere van de verjaardag van de leider van de PKK. Rekening houdend met de argumenten van de regering onder artikel 17, merkte het Hof op dat de bestreden handelingen, als geheel beschouwd, niet konden worden beschouwd als een oproep tot geweld, gewapend verzet of opstand, noch als haatzaaiende uitlatingen. Het Hof oordeelde dat er sprake was van een schending van artikel 10 (§§ 22 en 29).

118. In *Ashirov en International Memorial tegen Rusland,* In 2023 stelde de eerste verzoeker, een imam en voorzitter van een moslimvereniging, een deskundigenrapport op in het kader van de lopende strafzaak tegen leden van Hizb ut-Tahrir. Hij stelde *onder meer* dat de literatuur van Hizb ut-Tahrir geen extremistische opvattingen of oproepen tot geweld, haat of intolerantie bevatte. De tweede verzoeker, een ngo, publiceerde zijn rapport op haar website. Het rapport werd verwijderd nadat beide verzoekers waarschuwingen van een officier van justitie hadden ontvangen. Volgens het Hof viel de verspreiding van de ideologie van Hizb ut-Tahrir weliswaar duidelijk binnen de reikwijdte van artikel 17 (zie onder "Aanzetten tot geweld", paragraaf 1 "Artikel 17 toegepast"), maar kon het bestreden rapport niet worden beschouwd als een middel voor de verspreiding ervan. Bovendien, hoewel het rapport kritiek leverde op de binnenlandse beslissingen met betrekking tot Hizb ut-Tahrir, kwam dit niet neer op het verheerlijken of promoten van de ideologie van Hizb ut-Tahrir en het rechtvaardigen van de gebruikte middelen: het rapport was inderdaad niet lovend over Hizb ut-Tahrir. Het bevatte ook geen oproepen tot, of een rechtvaardiging van, geweld, terrorisme, haat of intolerantie. Het rapport kon daarom niet worden beschouwd als "haatzaaiende uitlatingen" (vergelijk *Gündüz*

v. Turkije, 2003, zie hieronder onder “Sharia”). Het Hof concludeerde dat de betrokken waarschuwingen in strijd waren met artikel 10 (§§ 11-12).

4. Geen beroep op artikel 17

119. In eerdere zaken heeft het Hof, hoewel het erkende dat de PKK een terroristische organisatie is, alleen de uitspraken over de PKK op grond van artikel 10 onderzocht, zonder zich expliciet of impliciet te beroepen op artikel 17.

120. In *Zana v. Turkije,* In 1997 oordeelde het Hof dat er geen sprake was van een schending van artikel 10 door de eiser een straf op te leggen omdat hij zijn steun had uitgesproken voor de “nationale bevrijdingsbeweging PKK”, terwijl hij vervolgens stelde dat hij “niet voorstander was van bloedbaden” en dat “iedereen fouten kan maken, en de PKK doodt vrouwen en kinderen per ongeluk”. Deze tegenstrijdige en dubbelzinnige uitspraken, gedaan door de voormalige burgemeester van de belangrijkste stad in Zuidoost-Turkije en gepubliceerd in een grote krant ten tijde van de PKK-aanvallen in die regio, moesten worden beschouwd als waarschijnlijke verergering van een reeds explosieve situatie (§§ 58-60).

121. In *Sürek tegen Turkije (nr. 1)* [GC], 1999, werd de klager veroordeeld wegens de publicatie, door hem bestudeerd, van lezersbrieven waarin hij de militaire acties van de autoriteiten in Zuidoost-Turkije heftig veroordeelde. Naar het oordeel van het Hof moesten de bestreden brieven, die een beroep deden op bloedige wraak, worden beschouwd als in staat om verder geweld aan te wakkeren door een diepgewortelde en irrationele haat aan te wakkeren tegen degenen die verantwoordelijk werden geacht voor de vermeende wreedheden, met name tegen de met naam genoemde personen. Het Hof constateerde geen schending van artikel 10 (§§ 62-65).

C. Veronderstelde bedreiging van de territoriale integriteit en de constitutionele orde

1. Artikel 17 is van toepassing

122. In *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, werd de verzoeker veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf voor het verspreiden van materiaal waarin werd opgeroepen tot een gewelddadige overname van de staatsmacht door communistische revolutionairen. In het bijzonder riepen die materialen openlijk op tot een gewapend burgerconflict binnen het land, gericht op het vestigen van de overheersing van het proletariaat over de andere sociale klassen. Sommige artikelen riepen ook op tot een geleidelijke verdeling van het Oekraïense grondgebied. Naar het oordeel van het Hof vormden die berichten een bedreiging voor de openbare orde en de democratie en druisten ze in tegen de fundamentele idealen en waarden die ten grondslag liggen aan het Verdrag en een democratische samenleving, waaronder rechtvaardigheid, vrije verkiezingen en vrede. Op grond van artikel 17 werd de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 afgewezen als *ratione materiae* onverenigbaar met de bepalingen van het Verdrag.

2. Artikel 17 niet toegepast

123. In de volgende drie zaken *(Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije,* 1998; *Socialistische Partij en anderen tegen Turkije,* 1998; en *Vrijheid en Democratie Partij (ÖZDEP) tegen Turkije* [GC], 1999) werden de verzoekende partijen ontbonden, voornamelijk omdat ze, door onderscheid te maken tussen de Koerdische en de Turkse natie, separatisme bevorderden. Hun leiders werd verboden een soortgelijk ambt te bekleden in een andere politieke partij. Volgens het Constitutionele Hof waren de doelstellingen van de verzoekende partijen vergelijkbaar met die van terroristische organisaties, voor zover ze pleitten voor de oprichting van een Koerdisch-Turkse federatie en het recht van het Koerdische volk om een "onafhankelijkheidsoorlog" te voeren, ondersteunden.

124. Voor het Hof was er geen sprake van een oproep om artikel 17 in het spel te brengen *(Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije,* 1998, § 60; *Socialistische Partij en anderen tegen Turkije,* 1998, § 53; *Vrijheid en Democratie Partij (ÖZDEP) tegen Turkije* [GC], 1999, § 47). Een vereniging, met inbegrip van een politieke partij, werd niet uitgesloten van de bescherming die het Verdrag bood, louter omdat haar activiteiten door de nationale autoriteiten werden beschouwd als een ondermijning van de constitutionele structuren van de staat *(Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije,* 1998, § 27; *Socialistische Partij en anderen tegen Turkije,* 1998, § 29). Het was een wezenlijk onderdeel van de democratie dat er diverse politieke projecten konden worden voorgesteld en

besproken, zelfs die welke de manier waarop een staat op dat moment georganiseerd was in twijfel trokken, op voorwaarde dat zij niet de democratie zelf in gevaar wilden brengen *(Socialist Party and Others v. Turkey,* 1998, §§ 46-47; *Vrijheid en Democratie Partij (ÖZDEP) tegen Turkije* [GC], 1999, §§ 40-41).

125. Hoewel de verzoekende partijen mensen van Koerdische afkomst hadden uitgenodigd om samen bepaalde politieke claims te maken, was er geen oproep gedaan om geweld te gebruiken, in opstand te komen of op andere wijze democratische principes te verwerpen *(Socialist Party and Others v. Turkey,* 1998, §§ 46-47; *Vrijheid en Democratie Partij (ÖZDEP) tegen Turkije* [GC], 1999, §§ 40-41). Bovendien werd niet aangetoond dat de verzoekende partijen separatisme hadden aangemoedigd, noch hoe zij verantwoordelijk konden worden gehouden voor de door terrorisme in Turkije veroorzaakte problemen. Kortom, een dergelijke radicale maatregel als ontbinding was onevenredig aan het nagestreefde legitieme doel en derhalve in strijd met artikel 11.

126. In *Sidiropoulos en anderen tegen Griekenland,* In 1998 werd de registratie van hun vereniging onder de naam "Home of Macedonian Civilisation" aan de verzoekers geweigerd. Het Hof oordeelde dat artikel 17 niet van toepassing kon zijn (§§ 28-29). De doelstellingen van de vereniging, namelijk het uitsluitend behouden en ontwikkelen van de tradities en volkscultuur van de regio Florina, waren volkomen legitiem. Hoewel de verzoekers hadden opgeroepen tot volledige eerbiediging van de rechten van de Macedonische minderheid, was niet aangetoond dat zij separatistische bedoelingen koesterden of het gebruik van geweld of ondemocratische middelen bepleitten (§ 43). De weigering om de vereniging van de verzoekers te registreren, die gebaseerd was op een louter vermoeden omtrent haar ware bedoelingen, was in strijd met artikel 11 (§§ 45-47).

127. In de *zaak Vereniging van Burgers "Radko" en Paunkovski tegen de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië,* In 2009 werd de verzoekende vereniging kort na haar oprichting ontbonden op grond van het feit dat haar werkelijke doelstellingen de heropleving waren van de ideologie van Ivan Mihajlov-Radko, volgens welke de Macedonische etniciteit nooit op het grondgebied had bestaan, maar toebehoorde aan de Bulgaren uit Macedonië. Het Hof zag geen reden om artikel 17 in te roepen, aangezien er geen bewijs was dat de vereniging vijandigheid had bepleit of had gekozen voor een beleid dat een reële en onmiddellijke bedreiging vormde voor de openbare orde, de Macedonische samenleving of de staat. Hoewel de regering had volgehouden dat Ivan Mihajlov-Radko (leider van de Macedonische Bevrijdingsbeweging van 1925 tot 1990) en zijn aanhangers terroristische methoden hadden gebruikt, had het Constitutionele Hof de verzoekende vereniging niet als "terrorist" bestempeld of geconcludeerd dat zij of haar leden illegale of antidemocratische middelen zouden gebruiken om hun doelen te bereiken. Evenmin had de vereniging uitgelegd waarom zij de ontkenning van de Macedonische etniciteit gelijkstelde aan geweld of aan de gewelddadige vernietiging van de constitutionele orde (§§ 72-77). De ontbinding van de vereniging werd in strijd geacht met artikel 11.

128. In *Mukhin v. Rusland,* In 2021 werd een krantenredacteur veroordeeld op grond van de anti-extremismewetgeving voor het aanzetten tot activiteiten gericht op het met geweld veranderen van de grondslagen van het constitutionele regime en het ondermijnen van de nationale veiligheid. Het hem verweten strafbare gedrag bestond voornamelijk uit het publiceren van een tekst van een derde partij, waarin werd opgeroepen tot de "vernietiging" van het huidige politieke regime.
Het bezwaar van de regering op grond van artikel 17 werd afgewezen, omdat niet direct duidelijk was dat de redactionele keuzes van de verzoeker bedoeld waren om artikel 10 af te leiden van zijn werkelijke doel. De nationale rechtbanken hadden zijn motivatie voor de verspreiding van de bestreden tekst en zijn houding ten opzichte van de inhoud ervan niet toegelicht (§§ 84, 134-136). Het Hof was er niet van overtuigd dat de veroordeling van de verzoeker voldoende was gemotiveerd en stelde een schending van artikel 10 van het Verdrag vast.

129. In *Mukhin v. Rusland,* 2021 heeft het Hof ook geweigerd artikel 17 toe te passen bij het onderzoek naar de klacht betreffende de beëindiging van de status van de krant van de verzoeker en het verbod op de verspreiding ervan. Deze beslissing was gebaseerd op de officiële waarschuwingen tegen extremisme, die waren uitgevaardigd naar aanleiding van de publicatie van een manifest van de campagne voor het organiseren van een referendum met het oog op de invoering van persoonlijke aansprakelijkheid van bepaalde gekozen functionarissen, waaronder de president en leden van de Federale Raad van de Russische Federatie. Vóór de uitvaardiging van de waarschuwingen was het bestreden manifest echter al vele jaren herhaaldelijk gepubliceerd, zonder dat dit aanleiding gaf tot zorgen met betrekking tot de belangen van de nationale veiligheid en het voorkomen van wanorde of criminaliteit. Hoewel de regering suggereerde dat de krant was gebruikt als de

Als woordvoerder van een organisatie die doelen nastreeft die in strijd zijn met de waarden van het Verdrag, kwamen er geen relevante feitelijke of juridische elementen naar voren in de redenering van de nationale rechtbanken. Het Hof oordeelde uiteindelijk dat er sprake was van een schending van artikel 10, waarbij het de ontoereikende reikwijdte van de rechterlijke beoordeling van een dergelijke ingrijpende maatregel aan het licht bracht (§§ 156, 180-185).

3. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

130. De zaak *Teslenko en anderen tegen Rusland,* 2022, betreft administratieve veroordelingen en boetes die aan enkele verzoekers zijn opgelegd omdat zij de kiezers hadden opgeroepen zich te onthouden van stemmen bij de aanstaande presidentsverkiezingen. Het Hof baseerde zich op artikel 17 bij het vaststellen van een schending van artikel 10 in dit opzicht.
Enerzijds was het onomstreden dat het vestigen en handhaven van de fundamenten van een effectieve en betekenisvolle democratie beter gediend was met de actieve deelname van kiezers aan verkiezingsprocessen, met name het stemproces. Anderzijds, aangezien er geen wettelijke verplichting bestond om te stemmen, riepen de verzoekers kiezers niet op tot illegale activiteiten. Evenmin zetten ze aan tot haat, intolerantie of discriminatie en riepen ze niet op tot geweld of het plegen van andere strafbare feiten.

Belangrijk is dat niet werd aangetoond dat zij ongeoorloofde invloed hadden uitgeoefend op stemgerechtigde kiezers zonder dat er sprake was van bewezen dwang of belemmering. Volgens het Hof probeerden zij zich niet “op het Verdrag te beroepen om een activiteit te ontplooien of handelingen te verrichten die gericht zijn op de vernietiging van de daarin neergelegde rechten en vrijheden”, in de zin van zijn jurisprudentie met betrekking tot artikel 17. Kortom, het was niet overtuigend aangetoond dat de eisers hun recht op vrijheid van meningsuiting zodanig hadden uitgeoefend dat dit de grondslagen van een effectieve en betekenisvolle democratie ondermijnde (§§ 134-

144).

D. Promotie van totalitaire ideologieën

1. Communisme

a. Artikel 17 is van toepassing

131. In de *zaak Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* Bij besluit van de Commissie van 1957 werd de verzoekende partij ontbonden wegens strijd met de grondwet en werden haar bezittingen geconfisqueerd. De Commissie merkte op dat, hoewel de partij uitsluitend via constitutionele middelen de macht wilde grijpen, het doel was een sociaalcommunistisch systeem te vestigen door middel van een proletarische revolutie en de dictatuur van het proletariaat. Aangezien een beroep op een dictatuur echter onverenigbaar was met het Verdrag, kon de verzoekende partij op grond van artikel 17 geen aanspraak maken op de bescherming van de artikelen 9, 10 en 11.

Het verzoek werd afgewezen omdat *het ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

132. De zaak *Romanov tegen Oekraïne* [Commissie], 2020, betrof een strafrechtelijke veroordeling voor het verspreiden van communistische propaganda voor een gewelddadige omverwerping van het bestaande politieke regime.
Voor het Hof rechtvaardigden openlijke oproepen tot een gewapende opstand de directe toepassing van artikel 17.

b. Artikel 17 niet toegepast

133. In *Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije,* In 1998 was een van de redenen voor de ontbinding van de verzoekende partij het feit dat de naam het woord "communistisch" bevatte, dat verboden was door de Wet op de regulering van politieke partijen. Zolang de verzoekende partij echter voldeed aan de eisen van de democratie en er geen bewijs was dat zij met haar keuze voor de "communistische" naam een beleid had gevoerd dat een reële bedreiging vormde voor de Turkse samenleving of de Turkse staat, kon haar naamkeuze een zo drastische maatregel als ontbinding niet rechtvaardigen. Artikel 17 hoefde dus niet in het geding te komen en er werd een schending van artikel 11 vastgesteld.

134. In *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) en Ungureanu tegen Roemenië,* In 2005 werd de registratie als politieke partij geweigerd aan een politieke groep genaamd Partij van Communisten, die geen lid was van de Roemeense Communistische Partij ("de PCN"). Het Hof zag geen reden om artikel 17 (§ 59) toe te passen.

De oprichtingsaktes benadrukten het belang van het handhaven van de democratische beginselen en bevatten geen enkele oproep tot het gebruik van geweld of een opstand. Sterker nog, ze bekritiseerden zowel de misstanden die vóór 1989 waren begaan door de voormalige Communistische Partij, waarvan zij zich – niet in de laatste plaats door middel van haar eigen naam – distantieerde, als het beleid dat sinds 1989 werd gevoerd en dat als asociaal en anti-arbeidersklasse werd omschreven (§§ 54-55). De Roemeense ervaring met totalitair communisme kon op zichzelf de noodzaak van de bestreden inmenging niet rechtvaardigen, temeer daar er in een aantal Europese landen communistische partijen bestonden die de marxistische ideologie aanhingen (§ 57). Een dergelijke drastische en disproportionele maatregel als het weigeren van de registratie van een politieke partij was in strijd met artikel 11.

135. In *Vajnai tegen Hongarije,* In 2008 werd de verzoeker veroordeeld voor het dragen van een vijfpuntige rode ster op zijn jas tijdens een toegestane demonstratie. Voor het Hof vormde de aanvraag geen misbruik van recht in de zin van artikel 17. Ten eerste was niet aangetoond dat de verzoeker minachting had geuit voor de slachtoffers van een totalitair regime, behoorde tot een groep met totalitaire ambities of betrokken was geweest bij racistische propaganda (§§ 24-25). Ten tweede, hoewel massale mensenrechtenschendingen, gepleegd onder het communisme, de symbolische waarde ervan in diskrediet brachten, symboliseerde de rode ster ook nog steeds de internationale arbeidersbeweging, die strijdt voor een rechtvaardigere samenleving, en bepaalde legale politieke partijen die actief zijn in verschillende lidstaten (§ 52). Ten derde had de regering niet aangetoond dat het dragen van de rode ster uitsluitend neerkwam op gevaarlijke totalitaire propaganda, vooral niet in het licht van het feit dat de verzoeker dit had gedaan tijdens een rechtmatig georganiseerde, vreedzame demonstratie in zijn hoedanigheid van vicevoorzitter van een geregistreerde linkse politieke partij, zonder bekende intentie om deel te nemen aan het Hongaarse politieke leven in strijd met de rechtsstaat. Het Hof oordeelde uiteindelijk een schending van artikel 10, gelet op het willekeurige karakter en de zeer ruime reikwijdte van het verbod op het gebruik van totalitaire symbolen, met name in het licht van de afwezigheid van enig reëel en actueel gevaar voor het herstel van het communistische regime of de wanorde die werd veroorzaakt door het publiekelijk tonen van de rode ster. Bovendien kon de mogelijke verspreiding van de totalitaire ideologie, hoe aanstootgevend die ook mag zijn, niet de enige reden zijn om deze te beperken door middel van een strafrechtelijke sanctie (§§ 54-58; zie ook *Fratanoló v. Hongarije,* 2011).

136. De zaak *Zhablyanov tegen Bulgarije,* 2023, betreft het ontslag van de verzoeker uit zijn functie als vicevoorzitter van het parlement als reactie op zijn uitspraken waarin hij de slachtoffers van de communistische regime en rechtvaardigde een buitengewoon straftribunaal dat in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog als onderdeel van het repressieve regime had gefunctioneerd. Hoewel artikel 17 niet rechtstreeks werd toegepast, was het voor het Hof wel richtinggevend bij zijn beoordeling van de noodzaak van de inmenging. Het Hof stelde vast dat artikel 10 niet werd geschonden en baseerde zich met name op de context, met name de bijzondere morele verantwoordelijkheid van staten die communistische repressie en wreedheden hebben meegemaakt om zich daarvan te distantiëren.

c. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

137. In *Ždanoka tegen Letland* [GC], 2006, werd de verzoeker uitgesloten van deelname aan de verkiezingen voor het nationale parlement op grond van een wettelijke beperking die was opgelegd aan personen die actief deelnamen aan de activiteiten van de Communistische Partij van Letland nadat deze in 1991 had geprobeerd het nieuw gevestigde democratische regime gewelddadig omver te werpen. Het Hof oordeelde dat er geen sprake was van een schending van artikel 3 van Protocol nr. 1, aangezien de bestreden maatregel aanvaardbaar kon worden geacht in het licht van de context die tot de vaststelling ervan had geleid. Bovendien was de maatregel niet op willekeurige of onevenredige wijze op de verzoeker toegepast. In dit verband verwees het Hof naar artikel 17 om te concluderen dat artikel 3 van Protocol nr. 1 geen beperkingen uitsloot die bedoeld waren om de integriteit van het democratische proces te beschermen door personen te beletten deel te nemen aan de werkzaamheden van een wetgevende macht die bijvoorbeeld ernstig misbruik hadden gemaakt van een publieke functie of wier gedrag de rechtsstaat of democratische grondslagen dreigde te ondermijnen (§§ 110 en 122). De Letse autoriteiten mochten, binnen het kader van hun beoordelingsmarge, aannemen dat de verzoekster standpunten had ingenomen die onverenigbaar waren met de noodzaak om de integriteit van het democratische proces te waarborgen, aangezien zij tijdens de staatsgreep , of op enig moment daarna, geen enkele verklaring had afgelegd waarin zij afstand nam van de Communistische Partij van Letland (§§ 123-124 en 130).

2. Nazi-ideologie

a. Artikel 17 is van toepassing

138. In *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* In 2020 onderzocht het Hof *onder meer* de ontbinding van een paramilitaire extreemrechtse vereniging die steun betuigde aan personen die met nazi-Duitsland hadden gecollaboreerd, de ideologie van het Vichy-regime, met name de rassenwetten, propageerde en paramilitaire trainingskampen organiseerde om jonge militanten te indoctrineren. Naar het oordeel van het Hof kon de verzoekende vereniging, door het democratische proces te bedreigen en aan te zetten tot racistisch gemotiveerde haat en discriminatie, onder meer door middel van geweld, geen aanspraak maken op de bescherming van artikel 11 van het Verdrag. Op grond van artikel 17 werd haar klacht afgewezen omdat deze onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

b. Artikel 17 niet toegepast

139. In *De Becker v. België,* Volgens het rapport van de Commissie uit 1960 werd verzoeker, als gevolg van zijn veroordeling wegens collaboratie met de Duitse autoriteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog in zijn hoedanigheid van krantenredacteur, *onder meer* verhinderd zijn beroep als journalist en schrijver uit te oefenen. Hoewel verzoekers gedrag in het verleden kon worden beschouwd als vallend onder artikel 17, was er geen bewijs dat hij in 1960, ten tijde van het onderzoek van zijn zaak door de Commissie, van plan was zijn vrijheid van meningsuiting te herwinnen om daar misbruik van te maken, bijvoorbeeld door het naziregime te prijzen.
De Commissie weigerde daarom artikel 17 toe te passen en oordeelde dat de betwiste beperkingen, die onbuigzaam en voor het leven waren opgelegd, niet gerechtvaardigd waren op grond van artikel 10 (§ 279).

140. In *Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* In 1998 heeft het Hof artikel 17 niet toegepast in de zaak van een publicatie die gericht was op het verkrijgen van een nieuw proces en eerherstel voor maarschalk Pétain, staatshoofd van Vichy-Frankrijk in 1940-1944, die ter dood was veroordeeld wegens collaboratie met nazi-Duitsland. De rechtvaardiging van een pro-nazibeleid was niet aan de orde, aangezien de eisers expliciet hun afkeuring van de nazi-gruweldaden hadden uitgesproken (§ 53). Dit was ook een van de gronden waarop hun strafrechtelijke veroordeling in strijd met artikel 10 werd bevonden.

c. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

141. De organen van het Verdrag hebben een aantal zaken behandeld betreffende pogingen om het nationaalsocialisme, antisemitisme en racisme nieuw leven in te blazen door middel van publicaties, paramilitaire oefeningen met gebruik van nazi-uniformen en -slogans, demonstraties ter viering van Hitlers verjaardag of andere openbare evenementen waarbij de dictators van het Derde Rijk en zijn leger werden verheerlijkt (zie de beslissingen van de Commissie in *Kühnen tegen Duitsland,* 1988; *X. tegen Oostenrijk,* 1963; *H, W., P. en K. tegen Oostenrijk,* 1989; *Ochensberger v. Oostenrijk,* 1994; en de beslissing van het Hof in *Schimanek tegen Oostenrijk,* 2000). De Commissie en vervolgens het Hof oordeelden dat het nationaalsocialisme een totalitaire doctrine was die onverenigbaar was met democratie en mensenrechten. Zij verwezen naar artikel 17 om te oordelen dat de strafrechtelijke veroordelingen van de verzoekers "noodzakelijk waren in een democratische samenleving". Hun klachten op grond van de artikelen 9, 10 of 14 werden afgewezen als kennelijk ongegrond.

142. In *Fáber v. Hongarije,* In 2012 werd de verzoeker in hechtenis genomen en beboet voor het tonen van een zogenaamde Árpád-streepvlag als protest tegen een aanhoudende antiracistische demonstratie. De vlag is wettelijk erkend als een van de historische vaandels van Hongarije en wordt tegelijkertijd vaak gebruikt door extreemrechtse bewegingen als een symbool dat doet denken aan de Hongaarse nazibeweging (Pijlkruis). Hoewel de verzoeker de vlag had gedragen op de plaats van de massale uitroeiing van Joden tijdens het Pijlkruis-regime, was het louter tonen ervan, hoewel het door sommige demonstranten als aanstootgevend, schokkend of zelfs "fascistisch" kon worden beschouwd, noch intimiderend, noch in staat om aan te zetten tot geweld door diepgewortelde en irrationele haat tegen identificeerbare personen aan te wakkeren (§ 56). Het Hof sloot niet uit dat het tonen van een contextueel ambigu symbool op de specifieke plaats van massamoorden onder bepaalde omstandigheden identificatie met de daders van die misdrijven zou kunnen uitdrukken, en dat de noodzaak om

De bescherming van het eerrecht van de vermoorde en de vroomheidsrechten van hun familieleden zou een inmenging in het recht op vrijheid van meningsuiting noodzakelijk kunnen maken. Soortgelijke overwegingen waren van toepassing indien de anderszins beschermde uiting, vanwege de timing en plaats ervan, neerkwam op de verheerlijking van oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid of genocide. Bovendien, wanneer de verzoeker minachting uitte voor de slachtoffers van een totalitair regime als zodanig, zou dit – in toepassing van artikel 17 – neer kunnen komen op een misbruik van de rechten van het Verdrag. Het Hof heeft echter, op basis van zijn jurisprudentie inzake artikel 17, in de onderhavige zaak geen dergelijk misbruik vastgesteld (§ 58). De beklaagde beperking had niet voldaan aan een dringende maatschappelijke behoefte, in strijd met artikel 10.

143. In *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), 2019, werd de eiser, een voetballer, veroordeeld omdat hij tijdens een voetbalwedstrijd meerdere keren "Voor Thuis" had geroepen. De toeschouwers antwoordden telkens "Klaar". Hoewel de oorspronkelijke betekenis van de bestreden boodschap literair en poëtisch was, was deze ook gebruikt als een officiële groet van de Ustaše-beweging, die voortkwam uit het fascisme en het totalitaire regime van de Onafhankelijke Staat Kroatië. Het Hof achtte het belangrijk om te verwijzen naar artikel 17, ook al was de klacht van de eiser op grond van artikel 10 hoe dan ook kennelijk ongegrond (§§ 37-39). De eiser, als beroemde voetballer en een rolmodel voor veel voetbalfans, had zich bewust moeten zijn van de mogelijke negatieve impact van provocerende gezangen op het gedrag van toeschouwers en had zich van dergelijk gedrag moeten onthouden (§§ 44-48).

d. Geen beroep op artikel 17

144. Het Hof achtte het niet nodig om artikel 17 in de context van het gratuite gebruik van de nazisymbolen als een 'in het oog springend middel' te beschouwen.

145. In *Nix tegen Duitsland* (dec.), 2018, werd de verzoeker veroordeeld wegens het tonen, in een blogpost, van een foto van Heinrich Himmler in SS-uniform met het embleem van de nazipartij en het dragen van een swastika-armband. De bestreden post betrof vermeend discriminatoire en racistische behandeling van zijn dochter door het arbeidsbureau. Hoewel de verzoeker niet de intentie had totalitaire propaganda te verspreiden, aan te zetten tot geweld of haatdragende taal te gebruiken, had hij niet uitgelegd hoe de interactie van het arbeidsbureau met zijn dochter vergeleken kon worden met wat er tijdens het naziregime was gebeurd. Bovendien had hij de nazi-ideologie niet op een duidelijke en voor de hand liggende manier verworpen, wat hem van strafrechtelijke aansprakelijkheid zou hebben vrijgesteld (§§ 51 en 53-54). Gezien het verbod op het gebruik van nazisymbolen in het licht van de historische ervaring van Duitsland, wat een zwaarwegende factor was, heeft het Hof de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 als kennelijk ongegrond afgewezen.

3. Sharia

146. Een regime gebaseerd op de islamitische wet (sharia) wijkt duidelijk af van de waarden van het Verdrag en is onverenigbaar met de fundamentele beginselen van de democratie, aangezien pluralisme in de politieke sfeer en de voortdurende ontwikkeling van de openbare vrijheden daarin geen plaats hebben *(Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije* [GC], 2003, § 123). Een pluraliteit aan rechtsstelsels, waarnaar in de context van een dergelijk regime wordt verwezen, kan niet als niet-verenigbaar met het Verdragssysteem worden beschouwd, omdat dit een onderscheid tussen individuen op basis van religie zou introduceren (ibid., §§ 119 en 123; *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* 2013, §§ 110-111).

a. Artikel 17 is van toepassing

147. In *Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland,* In 2013 behandelde het Hof de veroordeling van de eisers wegens hun lidmaatschap van een terroristische organisatie, Hizb ut-Tahrir, die ernaar streefde wereldwijd, zo nodig met geweld, een islamitische heerschappij en een regime gebaseerd op de sharia op te leggen. Hun klachten op grond van de artikelen 9, 10, 11 en 14 werden afgewezen omdat ze *ratione materiae* onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag (§§ 107-114; zie ook Vasilyev e.a. tegen Rusland). [Commissie], 2020).

b. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

148. In *Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije* [GC], 2003, oordeelde het Hof dat de ontbinding van de grootste politieke partij in Turkije en de tijdelijke verbeurdverklaring van bepaalde politieke rechten die aan haar leiders waren opgelegd, geen schending van artikel 11 vormden. Zich baserend op zijn jurisprudentie inzake artikel 17, benadrukte het Hof ten eerste dat een politieke partij waarvan de leiders aanzetten tot geweld of een beleid voerden dat de democratie niet respecteerde of dat gericht was op de vernietiging van de democratie en de schending van de in een democratie erkende rechten en vrijheden, geen aanspraak kon maken op de bescherming van het Verdrag tegen sancties die op die gronden werden opgelegd (§ 98). Ten tweede onderschreef het Hof een bevoegdheid tot preventief ingrijpen van de staat in geval van een voldoende vastgesteld en dreigend gevaar voor de democratie (§§ 102-103). Refah's beleid om een regime gebaseerd op de sharia in te stellen binnen het kader van een pluraliteit aan rechtsstelsels was onverenigbaar met het concept van "een democratische samenleving" en Refah sloot het gebruik van geweld om dit ten uitvoer te leggen niet uit (§ 132).
Belangrijk is dat Refah, gezien de verkiezingsuitslagen, het reële potentieel had om de politieke macht te grijpen, zonder beperkt te worden door de compromissen die inherent zijn aan een coalitie. Hierdoor werd het gevaar voor de democratie tastbaarder en dringender (§ 108).

c. Geen beroep op artikel 17

149. Het Hof achtte het niet nodig om te verwijzen naar artikel 17, aangezien een verzoeker campagne voerde voor de sharia zonder oproepen te doen tot geweld.

150. In het arrest in de zaak *Gündüz tegen Turkije,* In 2003 werden aan de eiser, een leider van een radicaal-islamitische sekte, een gevangenisstraf en een boete opgelegd voor zijn uitlatingen tijdens een televisie-uitzending die als "haatzaaiende uitlatingen" werden geclassificeerd. Volgens het Hof konden zijn opmerkingen, bezien in hun context, waarin hij democratie als "goddeloos" en secularisme als "hypocriet" beschreef, niet worden opgevat als een oproep tot geweld of als haatzaaiende uitlatingen gebaseerd op religieuze intolerantie. Evenmin kon het simpele feit dat hij de sharia verdedigde, zonder op te roepen tot geweld om de invoering ervan te bewerkstelligen, worden opgevat als "haatzaaiende uitlatingen". Bovendien was de situatie in de onderhavige zaak, wat betreft het potentieel van de verzoeker om politieke macht te grijpen, niet vergelijkbaar met die in de zaak *Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije.* [GC], 2003 (zie hierboven). Het Hof achtte het dus niet nodig om een beroep te doen op artikel 17 en stelde een schending van artikel 10 vast, gelet op een zeer specifieke context, namelijk het feit dat het doel van het betreffende programma was om de sekte waarvan de verzoeker de leider was te presenteren en dat zijn extremistische opvattingen waren geuit in het kader van een levendig pluralistisch debat en waren gecompenseerd door de interventie van de andere deelnemers aan het programma.

E. Aanzetten tot haat

151. Het Hof is bijzonder gevoelig geweest voor vergaande uitspraken die hele etnische, religieuze of andere groepen aanvallen of in een negatief daglicht stellen *(Perinçek v. Switzerland* [GC], 2015, § 206).

1. Xenofobie en rassendiscriminatie

a. Artikel 17 is van toepassing

152. In *Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* Besluit van de Commissie van 1979, waarin de verzoekers, leiders van een politieke partij die verboden was op grond van de openbare orde en de goede zeden, werden belet zich kandidaat te stellen voor de gemeenteraadsverkiezingen. De eerste verzoeker werd tevens veroordeeld wegens het in bezit hebben, met het oog op verspreiding, van pamfletten waarvan was vastgesteld dat ze aanzetten tot rassendiscriminatie. De Commissie merkte op dat het door verzoekers voorgestane beleid was ingegeven door het algemene doel om alle niet-blanke mensen van het Nederlandse grondgebied te verwijderen, zonder acht te slaan op hun nationaliteit, verblijfsduur, familiebanden, enz. Op grond van artikel 17 werden de klachten van verzoekers op grond van artikel 10 van het Verdrag en artikel 3 van Protocol nr. 1 afgewezen als zijnde onverenigbaar met de bepalingen van het Verdrag.

153. In *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* In 2020 onderzocht het Hof de ontbinding van drie extreemrechtse organisaties. Ten aanzien van beide organisaties oordeelde het Hof dat zij hun recht op vrijheid van vereniging hadden misbruikt op een wijze die onverenigbaar was met de waarden van tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie. Hun doelstellingen bevatten onmiskenbaar elementen van aanzetten tot haat en rassendiscriminatie en hun activiteiten waren onverenigbaar met de grondslagen van de democratie. Ten aanzien van de eerste organisatie hield het Hof rekening met de volgende elementen: xenofobe oproepen tot een nationale revolutie gericht op het uitroeien van "niet-blanken", "parasieten" die de Franse soevereiniteit ondermijnden; de verspreiding van het idee dat het "politieke jodendom" de identiteit van Frankrijk wilde vernietigen; de deelname van personen die waren veroordeeld vanwege hun negationistische opvattingen aan de door de organisatie georganiseerde evenementen; steun aan personen die hadden gecollaboreerd met nazi-Duitsland; de promotie van de ideologie van het Vichy-regime, waarvan zij de rassenwetgeving wilden invoeren zodra zij aan de macht waren; de organisatie van paramilitaire trainingskampen met het oog op de indoctrinatie van jonge activisten. Wat de tweede vereniging betreft, merkte het Hof op dat haar politieke programma doelstellingen bevatte die gebaseerd waren op haat en discriminatie jegens moslimimmigranten en homoseksuelen en antisemitisme bevorderden. Het Hof concludeerde dat de ontbinding van deze twee verenigingen was bevolen ter ondersteuning van een "democratie die zichzelf kan verdedigen", tegen een achtergrond van aanhoudend en toegenomen racisme en intolerantie in Frankrijk en in Europa. Op grond van artikel 17 werden hun klachten onder artikel 11 afgewezen omdat ze *ratione materiae* onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag.

b. Artikel 17 niet toegepast

154. In *Féret tegen België,* In 2009 werd de eiser, voorzitter van een extreemrechtse partij, veroordeeld wegens de verspreiding, tijdens een verkiezingscampagne, van pamfletten waarin niet-Europese immigrantengemeenschappen werden afgeschilderd als crimineel en erop gebrand om de voordelen die zij genoten door in België te wonen, uit te buiten en hen belachelijk te maken. De pamfletten bevatten slogans als "Kom op tegen de islamisering van België", "Stop het schijnintegratiebeleid" en "Stuur niet-Europese werkzoekenden naar huis". Volgens het Hof rechtvaardigde de inhoud van de bestreden pamfletten de toepassing van artikel 17 niet. De inmenging in de vrijheid van meningsuiting van de eiser hield echter geen schending van artikel 10 in. Het bevorderen van de uitsluiting van buitenlanders vormde een fundamentele aanval op hun rechten. Politieke uitingen die haat aanwakkerden op basis van religieuze, etnische of culturele vooroordelen vormden een bedreiging voor de sociale vrede en politieke stabiliteit in democratische staten, met name in de electorale context, waar de impact van racistische of xenofobe uitlatingen nog groter werd. Beledigingen, spot of laster gericht op specifieke bevolkingsgroepen of aanzetten tot discriminatie, zoals in het onderhavige geval, waren voor de autoriteiten voldoende om prioriteit te geven aan de bestrijding van haatzaaiende uitlatingen.

c. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

155. In *Jersild v. Denemarken,* In 1994 maakte de verzoeker, een journalist, een documentaire met fragmenten uit een interview met een groep jongeren die met name hadden verklaard dat "negers" en "buitenlandse arbeiders" "dieren" en drugsdealers waren. De verzoeker en de jongeren werden op deze grond veroordeeld. Hoewel deze uitlatingen niet onder de bescherming van artikel 10 vielen, kon de bestreden documentaire, als geheel beschouwd, objectief gezien niet de schijn wekken racistische opvattingen en ideeën te willen verspreiden. Hoewel de documentaire niet expliciet herinnerde aan de immoraliteit, gevaren en onrechtmatigheid van het aanwakkeren van rassenhaat, scheidden zowel de introductie van de tv-presentator als het gedrag van de verzoeker tijdens de interviews hem duidelijk van de geïnterviewden (§§ 33-

35). De veroordeling van de verzoeker was derhalve niet gerechtvaardigd op grond van artikel 10.

156. In *RL tegen Zwitserland* (dec.), 2003, baseerde het Hof zich impliciet op artikel 17 om de klacht van de eiser op grond van artikel 10 betreffende de inbeslagname van twee cd's en drie muziekplaten met racistische propaganda als kennelijk ongegrond af te wijzen. Voor zover deze materialen gericht waren tegen de onderliggende waarden van het Verdrag, was de inmenging "noodzakelijk in een democratische samenleving".

157. In *Atamanchuk tegen Rusland,* In 2020 behandelde het Hof de beweringen van de eiser dat niet-Russische etnische groepen die in Rusland woonden, zouden "afslachten, verkrachten, beroven en tot slaaf maken, in overeenstemming met hun barbaarse ideeën" en "deelnemen aan de vernietiging van het land". Het Hof stelde geen schending van artikel 10 vast met betrekking tot de strafrechtelijke veroordeling van de eiser en het twee jaar durende verbod op journalistieke en publicatieactiviteiten dat hem op grond hiervan was opgelegd. De jurisprudentie van artikel 17 was bepalend voor de analyse van het Hof, hoewel het uiteindelijk besloot geen uitspraak te doen over de vraag naar de toepassing van deze bepaling (zie ook *Kilin v. Rusland*, 2021, onder "Aanzetten tot geweld").

2. Haat op etnische gronden

a. Haat jegens Roma

i. Artikel 17 niet toegepast

158. In *Vona v. Hongarije,* In 2013 werd een vereniging, voorgezeten door de eiser, ontbonden na een reeks bijeenkomsten en demonstraties die zij in heel Hongarije had gehouden, onder meer in dorpen met een grote Roma-bevolking. Tijdens deze bijeenkomsten marcheerden de activisten van de vereniging in een militaire formatie, gekleed in uniformen in militaire stijl, en gaven ze saluutschoten en bevelen. De paramilitaire formatie deed denken aan de Hongaarse nazibeweging (Pijlkruis), de ruggengraat van het regime dat verantwoordelijk was voor de massale uitroeiing van Roma in Hongarije. Het Hof was terughoudend om artikel 17 toe te passen in de onderhavige zaak, met betrekking tot een vrij ernstige beperking van het recht van de eiser op vrijheid van vereniging.
De activiteiten van de vereniging duidden op het eerste gezicht niet op enige intentie om een totalitaire ideologie te rechtvaardigen of te propageren, en de eiser had geen minachting geuit voor de slachtoffers van een totalitair regime, noch behoorde hij tot een groep met totalitaire ambities (§§ 34-39). Het Hof stelde uiteindelijk geen schending van artikel 11 vast. Gezien de historische ervaring van Hongarije na de machtsovername door Pijlkruisers, kon van de autoriteiten niet worden verlangd dat zij verdere ontwikkelingen afwachtten alvorens in te grijpen wanneer zij geconfronteerd werden met grootschalige, gecoördineerde intimidatie die, hoewel niet gepaard gaande met geweld, beschouwd kon worden als de eerste stappen in de implementatie van een beleid van rassenscheiding, aangezien een dergelijk beleid onverenigbaar is met de fundamentele waarden van de democratie (§§ 66-69).

ii. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

159. In *Molnar tegen Roemenië* (dec.), 2012, werd de verzoeker veroordeeld voor het verspreiden van posters met de volgende boodschappen: "Voorkom dat Roemenië een land van de Roma wordt" of "Roemenië heeft kinderen nodig, geen homoseksuelen". Volgens het Hof waren dergelijke boodschappen bedoeld om haat te zaaien jegens de Roma-minderheid en de homoseksuele minderheid, vormden ze een ernstige bedreiging voor de openbare orde en druisten ze in tegen de fundamentele waarden die ten grondslag liggen aan het Verdrag en een democratische samenleving. Dergelijke handelingen waren onverenigbaar met de democratie en de mensenrechten en werden derhalve, overeenkomstig artikel 17, niet beschermd door artikel 10 (§ 23). In ieder geval was de veroordeling van de verzoeker "noodzakelijk in een democratische samenleving" en werd het verzoek afgewezen als kennelijk ongegrond.

160. In *Budinova en Chaprazov tegen Bulgarije:* In 2021 hebben de verzoekers – Bulgaarse staatsburgers van Roma-afkomst – tevergeefs een gerechtelijk bevel tegen een bekende politicus aangevraagd om hem te dwingen zich publiekelijk te verontschuldigen voor een aantal anti-Roma-uitspraken en zich in de toekomst van dergelijke uitspraken te onthouden. De betwiste uitlatingen, systematisch en uiterst virulent, bereikten een breed publiek en waren er zichtbaar op gericht om Roma in Bulgarije af te schilderen als immorele sociale parasieten die uitzonderlijk vatbaar zijn voor criminaliteit en verdorvenheid, verantwoordelijk voor "zigeunerterreur en -banditisme" en "gigantische genocide op de Bulgaarse natie". Het Hof baseerde zich *onder meer* op zijn jurisprudentie op grond van artikel 17 en concludeerde dat de nationale rechtbanken de vereiste afweging niet naar behoren hadden gemaakt: zij hadden aanzienlijk gewicht toegekend aan de vrijheid van meningsuiting van de politicus, terwijl zij het vermogen van zijn uitlatingen om Roma te stigmatiseren en te belasteren en haat en vooroordelen tegen hen op te wekken, hadden gebagatelliseerd. Het Hof heeft daarom vastgesteld dat er sprake is van een schending van artikel 8 in samenhang met artikel 14, omdat de autoriteiten niet hebben voldaan aan hun positieve verplichting om adequaat te reageren op discriminatie.

vanwege de etnische afkomst van de aanvragers en om respect te verkrijgen voor hun "privéleven", dat was aangetast door de extreem negatieve stereotypering in kwestie *(Budinova en Chaprazov tegen Bulgarije,* 2021, §§ 93-94).

b. Antisemitisme

161. Zaken betreffende antisemitisme worden ook hierboven besproken, onder "Nazi-ideologie", en hieronder, onder "Ontkenning van de Holocaust en gerelateerde kwesties".

i. Artikel 17 is van toepassing

162. In de volgende gevallen werden de klachten op grond van de artikelen 10, 11 en 14, op grond van artikel 17, verworpen omdat ze *ratione materiae* onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag.

163. In *Pavel Ivanov tegen Rusland* (dec.), 2007, werd een eigenaar en redacteur van een krant veroordeeld voor het schrijven en publiceren van een reeks artikelen waarin de Joden werden afgeschilderd als de bron van het kwaad in Rusland en waarin werd opgeroepen tot hun uitsluiting uit het sociale leven. Hij beschuldigde een hele etnische groep ervan een samenzwering tegen het Russische volk te beramen, schreef de Joodse leiders een fascistische ideologie toe en ontzegde de Joden het recht op nationale waardigheid. Het Hof twijfelde niet aan de uitgesproken antisemitische strekking van de standpunten van de eiser. Een dergelijke algemene, heftige aanval op één etnische groep was gericht tegen de onderliggende waarden van het Verdrag, met name tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie.

164. In *WP en anderen tegen Polen* (dec.), 2004, werd de verzoekers verhinderd een vereniging op te richten. Het bewijsmateriaal rechtvaardigde de noodzaak om artikel 17 in het geding te brengen, aangezien de oprichtingsakte waarin de vervolging van Polen door de Joodse minderheid en het bestaan van ongelijkheid tussen hen werd aangevoerd, kon worden gezien als een heropleving van antisemitisme. Bovendien was de inhoud van de verklaringen van de verzoekers de aan het Hof voorgelegde stukken waren eveneens antisemitisch.

165. In *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* In 2020 oordeelde het Hof, bij het onderzoek naar de ontbinding van extreemrechtse organisaties, dat twee van hen geen aanspraak konden maken op de bescherming van artikel 11, *onder meer* vanwege de bevordering van antisemitisme en het antidemocratische karakter van hun activiteiten. Op grond van artikel 17 werden hun klachten niet-ontvankelijk verklaard.

ii. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

166. In *Behar en Gutman tegen Bulgarije:* In 2021 spanden de eisers – Bulgaarse staatsburgers van Joodse afkomst – een vergeefse procedure aan tegen een bekende politicus, stellende dat de antisemitische uitlatingen die hij in zijn boeken had gedaan, hun waardigheid aantastten en aanzetten tot discriminatie. Volgens het Hof waren de betwiste uitlatingen een venijnige herhaling van oude antisemitische verhalen.
Joden beschuldigend van genocide op en slavernij van christenen, de Holocaust ontkennend en deze afschilderend als een verhaal verzonnen voor financiële afpersing. Het Hof herinnerde aan zijn jurisprudentie dat antisemitisch discours geen of zeer beperkte bescherming geniet onder Artikel 10, gelezen in het licht van Artikel 17. Tegen deze achtergrond kon niet worden gesteld dat de nationale rechtbanken het relatieve belang van de concurrerende rechten in de gegeven omstandigheden naar behoren hadden afgewogen: met name hadden zij aanzienlijk gewicht toegekend aan de vrijheid van meningsuiting van de politicus, terwijl zij het vermogen van zijn uitlatingen om Joden als groep te stigmatiseren en haat en vooroordelen tegen hen op te wekken, hadden gebagatelliseerd.
Door te weigeren de verzoekers genoegdoening te verlenen met betrekking tot de extreme negatieve stereotypering die hen trof, waren de nationale rechtbanken er niet in geslaagd te voldoen aan hun positieve verplichting onder artikel 8, gelezen in samenhang met artikel 14, om adequaat te reageren op discriminatie op grond van de etnische afkomst en om respect voor hun "privéleven" te waarborgen *(Behar en Gutman tegen Bulgarije,* 2021, §§ 104-105).

iii. Geen beroep op artikel 17

167. In *Balsytÿ-Lideikienÿ tegen Litouwen:* In 2008 kreeg de verzoeker, een uitgever, een administratieve waarschuwing vanwege een publicatie die uitlatingen bevatte die territoriale claims promootten, agressief nationalisme uitdrukten en Joden en Polen aanwezen als daders van oorlogsmisdaden en genocide tegen de Litouwers. De onverkochte exemplaren van de publicatie werden in beslag genomen. Het Hof oordeelde geen schending van artikel 10, aangezien de bestreden uitlatingen die aanzetten tot haat tegen Polen en Joden de autoriteiten aanleiding konden geven tot ernstige bezorgdheid, met name gezien de gevoelige aard van de kwesties van nationale minderheden en territoriale integriteit na het herstel van de Litouwse onafhankelijkheid in 1990 (§§ 78-79). Het Hof heeft ambtshalve de vraag naar de toepassing van artikel 17 niet aan de orde gesteld.

c. Andere vormen van etnische haat

i. Artikel 17 niet toegepast

168. In de *zaak Vereniging van Burgers "Radko" en Paunkovski tegen de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië,* In 2009 werd de verzoekende vereniging ontbonden wegens het ontkennen van de etnische identiteit van het Macedonische volk. Het Hof achtte artikel 17 niet nodig en stelde een schending van artikel 11 vast, aangezien er geen concreet bewijs was dat de vereniging had gekozen voor een beleid dat een reële en onmiddellijke bedreiging vormde voor de openbare orde, de Macedonische samenleving of de staat.

169. In *Perinçek tegen Zwitserland* [GC], 2015, zag het Hof geen reden om artikel 17 toe te passen op de verklaringen die de kwalificatie van de massadeportaties en massamoorden die de Armeniërs in het Ottomaanse Rijk ondergingen als genocide betwistten. Deze verklaringen, gelezen als geheel en in hun context, konden niet worden gezien als een oproep tot geweld, haat of intolerantie. In het bijzonder had de verzoeker, een Turkse politicus, noch minachting voor de slachtoffers geuit, noch beledigende termen gebruikt met betrekking tot de Armeniërs. En de context vereiste niet dat een racistische en antidemocratische agenda automatisch werd verondersteld (§§ 233-239). Zijn strafrechtelijke veroordeling in Zwitserland werd in strijd geacht met artikel 10.

ii. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

170. In *Stomakhin tegen Rusland,* In 2018 analyseerde het Hof *onder meer* de uitlatingen van de eiser, die diverse misstanden vertegenwoordigden die typerend en kenmerkend waren voor alle Russische en orthodoxe gelovigen. In dit verband merkte het Hof, impliciet gebaseerd op artikel 17, op dat dergelijke brede aanvallen op etnische en religieuze groepen in strijd waren met de onderliggende waarden van het Verdrag, met name tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie (§§ 120-122). De veroordeling van de eiser werd onevenredig bevonden en in strijd met artikel 10.

iii. Geen beroep op artikel 17

171. In *Balsytÿ-Lideikienÿ tegen Litouwen:* In 2008 werd een administratieve boete, die was opgelegd aan een uitgever voornamelijk vanwege uitlatingen waarin Joden en Polen werden beschuldigd van oorlogsmisdaden en genocide tegen Litouwers, niet in strijd geacht met artikel 10. Het Hof baseerde zich niet op artikel 17.

3. Homofobie

a. Artikel 17 is van toepassing

172. In *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* In 2020 gaf een van de verzoekende verenigingen blijk van gewelddadige haat en discriminatie jegens, *onder andere,* homoseksuelen. Gezien het antidemocratische karakter van haar activiteiten paste het Hof artikel 17 toe en verwierp het de klacht van de verzoekende vereniging met betrekking tot haar ontbinding als onverenigbaar *ratione materiae* met de bepalingen van het Verdrag.

173. In *Lenis tegen Griekenland* (dec.), 2023, oordeelde het Hof dat de online uitlatingen van een hoge functionaris van de Grieks-orthodoxe Kerk, die de menselijke aard van LGBTI-personen ontkenden en opriepen tot geweld, neerkwamen op de ernstigste vorm van haatzaaiende uitlatingen. Rekening houdend met de macht van de verzoeker om veel mensen te beïnvloeden en het risico op schadelijke gevolgen, verwierp het Hof, op grond van artikel 17, de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 met betrekking tot zijn veroordeling voor dergelijke uitlatingen.

b. Artikel 17 niet toegepast

174. De zaak *Lilliendahl tegen IJsland* (dec.), 2020, betrof de veroordeling en boete van de verzoeker voor zeer schadelijke homofobe opmerkingen die hij online had gemaakt in het kader van het debat dat was aangewakkerd door het besluit van de lokale autoriteiten om de voorlichting over LGBT-zaken op scholen te versterken. Hij had met name homoseksuele personen omschreven als "seksuele devianten" en zijn afkeer geuit. Hoewel de betwiste uitlatingen neerkwamen op "haatzaaiende uitlatingen", voldeden ze volgens het Hof niet aan de hoge drempel voor de toepasselijkheid van artikel 17. Het Hof onderschreef echter de afweging die de nationale rechtbanken hadden gemaakt en wees de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 af als kennelijk ongegrond.

c. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

175. In *Molnar tegen Roemenië* (dec.), 2012, behandelde het Hof de veroordeling van de verzoeker wegens het verspreiden van posters met boodschappen die *onder meer* gericht waren tegen de homoseksuele minderheid (bijvoorbeeld: "Roemenië heeft kinderen nodig, geen homoseksuelen"). Volgens het Hof kon de verzoeker zich op grond van artikel 17 niet beroepen op artikel 10, aangezien zijn gedrag onverenigbaar was met de democratie en de mensenrechten. De zaak werd afgewezen als kennelijk ongegrond, aangezien de veroordeling van de verzoeker in ieder geval geen inbreuk maakte op artikel 10.

d. Geen beroep op artikel 17

176. In *Vejdeland en anderen tegen Zweden,* In 2012 onderzocht het Hof de veroordeling van de eiser wegens het achterlaten van homofobe folders in de kluisjes van leerlingen op een middelbare school. De folders stelden dat homoseksualiteit een "afwijkende seksuele neiging" was, "een moreel destructief effect" op de samenleving had en verantwoordelijk was voor de ontwikkeling van hiv en aids. Verder werd beweerd dat de "homoseksuele lobby" had geprobeerd pedofilie te bagatelliseren. Voor het Hof waren de betwiste uitlatingen, hoewel ze niet rechtstreeks aanraadden om haatdragende daden te plegen, ernstige en schadelijke beschuldigingen (§§ 54-55). Het Hof heeft de vraag naar de toepassing van artikel 17 niet ambtshalve aan de orde gesteld. Er werd echter geen schending van artikel 10 vastgesteld, gezien de beïnvloedbare en gevoelige leeftijd van leerlingen en het ontbreken van de mogelijkheid voor hen om dergelijke folders te weigeren of te accepteren (§ 56).

4. Religieuze haat

a. Haat jegens niet-moslims

i. Artikel 17 is van toepassing

177. In *Belkacem tegen België* (dec.), 2017, klaagde de verzoeker over zijn strafrechtelijke veroordeling vanwege de video's op het YouTube-platform waarin hij opriep om niet-moslims te overmeesteren, hen een lesje te leren en hen te bestrijden. Naar het oordeel van het Hof was een dergelijke algemene en heftige aanval, die aanzette tot haat en geweld tegen alle niet-moslims, onverenigbaar met de waarden van tolerantie, sociale vrede en non-discriminatie. Op grond van artikel 17 werd de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 afgewezen omdat deze *ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

ii. Artikel 17 niet toegepast

178. In *Ibragim Ibragimov en anderen tegen Rusland,* In 2018 hebben de aanvragers de boeken uit de Risale-I Nur Collection uitgegeven of opdracht gegeven tot de publicatie ervan, een exegese van de Koran geschreven door een welgestelde

bekende Turkse moslimgeleerde Said Nursi in de eerste helft van de 20e eeuw. De boeken werden tot extremistische literatuur verklaard, wat leidde tot een verbod op hun publicatie en distributie. De nationale rechtbank had opgemerkt dat een van de boeken niet-moslims als inferieur aan moslims behandelde, voor zover het moslims beschreef als "de gelovigen" en "de rechtvaardigen", en alle anderen als "de losbandigen", "de filosofen", "de ijdele praters" en "kleine mannen". Het boek verkondigde ook dat geen moslim zijn een "oneindig grote misdaad" was. Het Hof verwierp het voorlopige bezwaar van de regering op grond van artikel 17 en oordeelde een schending van artikel 10, aangezien niet was aangetoond dat de betwiste uitlatingen geweld, haat of intolerantie konden aanzetten. Said Nursi's teksten behoorden tot de gematigde mainstream islam, pleitten voor tolerante relaties en samenwerking tussen religies en verzetten zich tegen elk gebruik van geweld. Er was geen bewijs dat de boeken, vertaald in 50 talen, interreligieuze spanningen hadden veroorzaakt of tot schadelijke gevolgen, laat staan geweld, hadden geleid in Rusland of elders. Ze beledigden, bespotten of belasterden niet-moslims niet. Ze kwamen evenmin neer op ongepast proselitisme of probeerden iedereen hun religieuze symbolen of opvatting van een op religieuze voorschriften gebaseerde samenleving op te dringen (§§ 116-

123).

179. In *Mammadov tegen Azerbeidzjan* [Commissie], 2020, de boeken uit de bovengenoemde *Risale-I Nur-* collectie werden in beslag genomen tijdens een politieactie op een religieuze bijeenkomst die plaatsvond in de woning van de aanvrager. De autoriteiten weigerden de boeken aan de verzoeker terug te geven omdat ze in strijd waren met de traditie van religieuze tolerantie en de verspreiding ervan daarom ongewenst was. De regering beriep zich op artikel 17 en stelde dat de boeken in strijd waren met de democratische waarden en opriepen tot de vernietiging van de staat. Het Hof weigerde deze bepaling toe te passen en merkte bovendien op dat de nationale rechtbanken de inhoud van de boeken niet hadden onderzocht in het licht van deze specifieke bewering. Aangezien de verzoeker niet betrokken was bij de verspreiding van religieuze literatuur, was de inmenging in zijn rechten onrechtmatig en in strijd met artikel 9 en artikel 1 van Protocol nr. 1 bij het Verdrag.

b. Islamofobie

i. Artikel 17 is van toepassing

180. In *Norwood tegen het Verenigd Koninkrijk* (dec.), 2004, werd de verzoeker veroordeeld vanwege een poster die hij in het raam van zijn appartement had opgehangen, met daarop een foto van de Twin Towers in brand, de tekst "Islam out of Britain – Protect the British People" en een symbool van een halve maan en ster in een verbodsbord. Een dergelijke algemene en heftige aanval op een religieuze groep, die de groep als geheel in verband bracht met een ernstige terroristische daad, was onverenigbaar met de waarden die door het Verdrag werden verkondigd en gewaarborgd. Op grond van artikel 17 genoot die daad niet de bescherming van de artikelen 10 of 14. Het Hof verwierp het argument van de verzoeker dat de poster was opgehangen in een landelijk gebied dat niet sterk werd geteisterd door raciale of religieuze spanningen, en dat er dus geen bewijs was dat ook maar één moslim de poster had gezien. Het verzoek werd afgewezen omdat het *ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

181. In *Ayoub en anderen tegen Frankrijk,* In 2020 behandelde het Hof de ontbinding van extreemrechtse verenigingen. Twee van hen bleken doelen na te streven die gebaseerd waren op haat en discriminatie jegens, *onder andere,* moslimimmigranten. Gezien het antidemocratische karakter van hun activiteiten en op grond van artikel 17, werden hun klachten op grond van artikel 11 afgewezen omdat ze onverenigbaar waren met de bepalingen van het Verdrag.

ii. Artikel 17 niet toegepast

182. In *Soulas en anderen tegen Frankrijk,* In 2008 werden de eisers, een schrijver en uitgever, veroordeeld wegens de publicatie van een boek waarin het idee van een etnische heroveringsoorlog tegen moslims die Europa zouden veroveren, werd verdedigd. De moslimimmigranten werden voorgesteld als crimineel, misbruikend van sociale voorzieningen, plegend van rituele verkrachtingen van Europese vrouwen en, in het algemeen, gedreven door francofobie en anti-Europees racisme. De betwiste passages in het boek waren niet ernstig genoeg om de toepassing van artikel 17 (§ 48) te rechtvaardigen. Het Hof oordeelde echter dat er geen sprake was van een schending.

van artikel 10, rekening houdend met de ruime beoordelingsmarge die aan de autoriteiten werd toegekend ten aanzien van het probleem van de maatschappelijke integratie van immigranten en de spanningen die leidden tot gewelddadige confrontaties tussen de politie en sommige radicale elementen van de immigrantenbevolking (§§ 36-37).

183. In *Zemmour v. Frankrijk,* In 2022 werd de verzoeker, een bekend politiek journalist, veroordeeld vanwege zijn uitlatingen tegen de Franse moslimgemeenschap. Hij portretteerde hen in het bijzonder als "kolonisten" en "indringers" die vochten om Frankrijk te "islamiseren" en beweerde dat de situatie hen dwong "een keuze te maken tussen de islam en Frankrijk". Het Hof was van oordeel dat de agressieve, allesomvattende bewoordingen van die bewering waren gebruikt met een discriminerende intentie, zoals het oproepen van kijkers om de moslimgemeenschap als geheel af te wijzen en uit te sluiten. Het Hof merkte de potentieel grote reikwijdte op van de betwiste uitlatingen die live op primetime televisie waren gedaan en de algehele context (terroristisch geweld). Ondanks de vastgestelde intentie om discriminatie en religieuze haat aan te wakkeren, evenals het schokkende en controversiële karakter van de uitlatingen van de verzoeker, maakten ze niet onmiddellijk duidelijk dat de verzoeker de vernietiging van de in het Verdrag vastgelegde rechten en vrijheden beoogde. Hoewel het Hof besloot artikel 17 niet rechtstreeks toe te passen, baseerde het zich op deze bepaling bij het onderzoek naar de gegrondheid van de klacht van de eiser op grond van artikel 10. Het Hof oordeelde dat de betwiste uitlatingen niet behoorden tot een categorie uitingen die een verhoogde bescherming geniet op grond van artikel 10 en dat de Franse autoriteiten daarom een ruime beoordelingsmarge hadden om beperkingen op te leggen. Het Hof oordeelde dat de veroordeling van de eiser geen schending van artikel 10 had opgeleverd *(Zemmour tegen Frankrijk,* 2022, §§ 28, 61-63).

iii. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

184. In *Seurot tegen Frankrijk* (dec.), 2004, werd de klager, een leraar, ontslagen na zijn veroordeling voor de publicatie van een artikel in de interne schoolkrant, die aan alle leerlingen en hun ouders werd verspreid. Het artikel maakte melding van "onverteerbare moslimhordes" die waren opgedoken, "overal moskeeën bouwden" en hoofddoeken oplegden. Het Hof vroeg zich af of dergelijke opmerkingen niet aan de bescherming van artikel 10 moesten worden onttrokken op grond van artikel 17. De klacht van de klager was in ieder geval kennelijk ongegrond. De onmiskenbaar racistische inhoud van het artikel was onverenigbaar met de taken en verantwoordelijkheden van leraren, die in de ogen van hun leerlingen autoriteit symboliseerden en geacht werden actoren te zijn in de opvoeding tot democratisch burgerschap, essentieel voor de strijd tegen racisme en vreemdelingenhaat.

185. In *Tagiyev en Huseynov tegen Azerbeidzjan,* In 2019 kregen de klagers gevangenisstraffen opgelegd wegens het aanzetten tot religieuze haat naar aanleiding van een artikel waarin de islam werd bekritiseerd en dat *onder meer* de volgende opmerkingen bevatte: “Moraal in de islam is een kwestie van jongleren. ... In vergelijking met Jezus Christus ... is de profeet Mohammed gewoon een angstaanjagend wezen.” Het Hof zag niets in de bestreden uitspraken die opriepen tot toepassing van artikel 17 en oordeelde dat de veroordeling van de eisers in strijd was met artikel 10.

iv. Geen beroep op artikel 17

186. In *Le Pen tegen Frankrijk* (dec.), 2010, werd de eiser, voormalig voorzitter van de Franse partij "Front National", veroordeeld wegens uitlatingen waarin de snelle groei van de "moslimgemeenschap" werd gepresenteerd als een reeds bestaande bedreiging voor de waardigheid en veiligheid van het Franse volk. Volgens het Hof konden de bestreden uitlatingen gevoelens van afwijzing en vijandigheid oproepen, vooral tegen de achtergrond van het gespannen integratieproces van immigranten in Frankrijk.
Het Hof achtte het echter niet nodig om ambtshalve de vraag naar de toepassing van artikel 17 te stellen en verwierp de zaak als kennelijk ongegrond.

c. Andere vormen van religieuze haat

187. In de volgende zaken heeft het Hof de vraag onderzocht naar de toepassing van artikel 17 in de context van de Russische wetgeving inzake de bestrijding van extremisme.

188. De zaak *Scientology Kerk Moskou en anderen tegen Rusland* [Commissie], 2021 betrof het verbod op Scientology-literatuur. Het Hof weigerde artikel 17 toe te passen, bij gebrek aan bewijs dat de betwiste teksten personen buiten de Scientology-gemeenschap beledigden, belachelijk maakten of belasterden; of dat ze beledigende termen gebruikten met betrekking tot henzelf of tot zaken die zij als heilig beschouwden. Het Hof concludeerde verder tot een schending van artikel 10, gelezen in het licht van artikel 9, en oordeelde dat de analyse van de genoemde literatuur door de nationale rechtbanken op een aantal punten tekortschoot (§§ 59-61).

189. In dezelfde geest oordeelde het Hof dat artikel 17 niet van toepassing was in de zaak *Taganrog LRO en anderen tegen Rusland,* 2022, die betrekking had op de gedwongen ontbinding van lokale religieuze organisaties van de Jehova's Getuigen en het verbod op hun publicaties. Het Hof oordeelde uiteindelijk dat er sprake was van meerdere schendingen van de artikelen 9, 10 en 11 (§§ 141, 156-157, 193, 200-201 en 235).

190. Het Hof vond ook geen gronden om artikel 17 toe te passen in de zaak *Sinitsyn en Alekhin tegen Rusland,* 2023, die betrekking had op het verbod op publicaties van Falun Gong (Falun Dafa), een Chinese spirituele beweging. Gezien de tekortkomingen in de beoordeling door de Chinese rechtbanken concludeerde het Hof dat er sprake was van een schending van artikel 10, gelezen in het licht van artikel 9 (§§ 6 en 11-12).

F. Ontkenning van de Holocaust en gerelateerde kwesties

191. Het Hof en de Commissie hebben steevast aangenomen dat de ontkenning van de Holocaust aanzet tot haat of intolerantie. De rechtvaardiging voor het strafbaar stellen van de ontkenning ervan ligt met name niet zozeer in het feit dat het een duidelijk vastgesteld historisch feit is, maar in het feit dat, gezien de historische context in de betrokken staten, de ontkenning ervan, zelfs indien gepresenteerd als onpartijdig historisch onderzoek, moet worden gezien als een connotatie van een antidemocratische ideologie en antisemitisme *(Perinçek tegen Zwitserland).* [GC], 2015, §§ 234 en 243).

192. In een zaak betreffende Holocaustontkenning is de vraag of het Hof artikel 17 rechtstreeks toepast, waarbij het een klacht *ratione materiae onverenigbaar verklaart,* of in plaats daarvan artikel 10 van toepassing acht, waarbij het zich later op artikel 17 beroept wanneer het de noodzaak van de beweerde inmenging onderzoekt, een beslissing die van geval tot geval wordt genomen en zal afhangen van alle omstandigheden van elk individueel geval *(Pastörs tegen Duitsland,* 2019, § 37).

1. Artikel 17 is van toepassing

193. In *Garaudy tegen Frankrijk* (dec.), 2003, werd de eiser strafrechtelijk vervolgd vanwege zijn boek waarin hij het bestaan van de gaskamers ontkende; de systematische en massale uitroeiing van Joden omschreef als een "schijnvertoning" en de Holocaust als een "mythe"; hun weergave de "Shoah-kwestie" of "mystificaties voor politieke doeleinden" noemde; en het aantal Joodse slachtoffers en de oorzaak van hun dood betwistte. Bovendien trivialiseerde hij deze misdaden door ze te vergelijken met daden waarvoor hij de bondgenoten de schuld gaf en de legitimiteit ervan in twijfel trok en de acties van het Tribunaal van Neurenberg ondermijnde. Voor het Hof waren de hoofdinhoud en de algemene teneur van het boek van de eiser, en daarmee het doel ervan, uitgesproken revisionistisch en daarom in strijd met de fundamentele waarden van het Verdrag, namelijk rechtvaardigheid en vrede. Het ontkennen van de realiteit van misdaden tegen de menselijkheid, zoals de Holocaust, was gericht op de rehabilitatie van het nationaalsocialistische regime en beschuldigde de slachtoffers zelf van geschiedvervalsing. Een dergelijke ontkenning vormde derhalve een van de ernstigste vormen van racistische belediging van Joden en van aanzetten tot haat jegens hen. Op grond van artikel 17 werd de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 *ratione materiae* onverenigbaar verklaard met de bepalingen van het Verdrag. Voor zover de veroordeling van de verzoeker ook betrekking had op zijn kritiek op de staat Israël en de Joodse gemeenschap, was dit onderdeel van de klacht kennelijk ongegrond: hij had zich niet beperkt tot dergelijke kritiek, maar streefde in feite een bewezen racistisch doel na.

194. In *Witzsch tegen Duitsland (nr. 2)* (dec.), 2005, werd de verzoeker veroordeeld voor zijn uitlatingen, gericht aan een bekende historicus in een privébrief. Hij had noch de Holocaust als zodanig, noch het bestaan van gaskamers ontkend. Hij had echter een even belangrijke en bewezen omstandigheid van de Holocaust ontkend, omdat hij deze als valse propaganda beschouwde, namelijk dat Hitler en de nationaalsocialisten

De partij (NSDAP) had de massamoord op Joden gepland, geïnitieerd en georganiseerd. Voor het Hof toonden dergelijke uitspraken de minachting van de eiser jegens de slachtoffers van de Holocaust. Het feit dat ze in een privébrief waren gedaan en niet voor een groot publiek, werd irrelevant geacht. Op grond van artikel 17 werd de klacht op grond van artikel 10 afgewezen als zijnde *ratione materiae* onverenigbaar.
met de bepalingen van het Verdrag.

195. In *M'Bala M'Bala tegen Frankrijk* (dec.), 2015, werd de eiser, een komiek die zich bezighield met politieke activiteiten, veroordeeld vanwege zijn show waarin hij het publiek uitnodigde om zijn gast, een academicus die bekendstond om zijn negationistische opvattingen, "hartelijk" te applaudisseren. De eiser riep vervolgens een acteur op die een zogenaamd "lichtgewaad" droeg – een gestreepte pyjama die deed denken aan de kleding van Joodse gedeporteerden, met een opgestikte gele ster met het woord "Jood" – om de academicus een "prijs voor zeldzaamheid en brutaliteit" toe te kennen. De prijs bestond uit een driearmige kandelaar (de zevenarmige kandelaar was een symbool van de Joodse religie), met een appel op elke arm. In de sleutelrol die werd toegekend aan het uiterlijk van de gast en de vernederende uitbeelding van Joodse deportatieslachtoffers tegenover een man die hun uitroeiing had ontkend, zag het Hof een demonstratie van haat en antisemitisme en steun voor Holocaustontkenning. Bovendien had de verzoeker zich niet gedistantieerd van de opvattingen van zijn gast, die, door degenen die hem als negationist hadden omschreven als "affirmationisten" te bestempelen, "alom bekende historische feiten" op één lijn had gesteld met een standpunt dat haaks stond op de basiswaarden van het Verdrag, namelijk rechtvaardigheid en vrede. De uitnodiging van de gast om het woord "affirmationisten" anders te spellen, had kennelijk, door middel van een woordspeling, geprobeerd het publiek ertoe aan te zetten de voorstanders van de historische waarheid te beschouwen als gedreven door "zionistische" *("sionistes")* motieven, aangezien dat een gangbare denkwijze is onder negationisten. Bovendien had de beschrijving van de concentratiekampkleding als een "lichtgewaad" op zijn minst blijk gegeven van de minachting van de verzoeker voor de slachtoffers van de Holocaust (§§ 36-38). De flagrante uiting van een haatdragende en antisemitische houding, vermomd als een artistieke productie, kon niet worden gelijkgesteld aan een vorm van vermaak, hoe satirisch of provocerend ook, die beschermd zou worden door artikel 10. Het was even gevaarlijk als een volwaardige en scherpe aanval en daarom deed het recht op toepassing van artikel 17 (§§ 39-40). De toepassing werd afgewezen omdat deze *ratione materiae* onverenigbaar was met de bepalingen van het Verdrag.

2. Artikel 17 niet toegepast

196. In *Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* In 1998 vond het Hof geen grond om artikel 17 toe te passen op een publicatie waarin een positief verslag werd gegeven van maarschalk Pétain, het staatshoofd van Vichy-Frankrijk in 1940-1944, waarbij hij *onder meer* verzuimde zijn verantwoordelijkheid te vermelden voor de deportatie van duizenden Joden naar de vernietigingskampen. Zonder de ernst van de poging om deze feiten te verhullen te bagatelliseren, oordeelde het Hof dat een dergelijke omissie moest worden beoordeeld in het licht van een aantal andere omstandigheden van de zaak (§ 54). De strafrechtelijke veroordeling van de eisers werd uiteindelijk in strijd met artikel 10 bevonden.

3. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

197. De Commissie behandelde een aantal zaken op grond van artikel 10 betreffende de ontkenning van de Holocaust. In die gevallen werd zij geconfronteerd met verklaringen, vrijwel altijd afkomstig van personen die nazistische opvattingen beleden of banden hadden met door de nazi's geïnspireerde bewegingen, die twijfel zaaiden over de realiteit van de vervolging en uitroeiing van miljoenen Joden onder het naziregime; die beweerden dat de Holocaust een leugen was, bedacht als middel tot politieke afpersing; die het bestaan van de concentratiekampen ontkenden of rechtvaardigden; of die beweerden dat de gaskamers in die kampen nooit hadden bestaan of dat het aantal mensen dat daarin werd gedood sterk overdreven en technisch onmogelijk was. De Commissie, die herhaaldelijk verwees naar de historische ervaring van de betrokken staten, beschreef dergelijke verklaringen als aanvallen op de Joodse gemeenschap, die in strijd waren met rechtvaardigheid en vrede en verder rassendiscriminatie en godsdienstdiscriminatie weerspiegelden. Zij gebruikte artikel 17 om haar conclusie te versterken dat de geklaagde inmengingen (strafrechtelijke veroordelingen, inbeslagname van publicaties,

ontslag uit militaire dienst, de verplichting die aan een politieke partij werd opgelegd om de betwiste uitlatingen tijdens een conferentie te voorkomen) was "noodzakelijk in een democratische samenleving". De verzoeken werden afgewezen als kennelijk ongegrond (zie de beslissingen van de Commissie in *H, W., P. en K. tegen Oostenrijk,* 1989; *FP tegen Duitsland,* 1993; *Ochensberger tegen Oostenrijk,* 1994; *Walendy tegen Duitsland,* 1995; *Remer v. Duitsland,* 1995; *Honsik v. Oostenrijk,* 1995; *Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München -Oberbayern tegen Duitsland,* 1995; *Rebhandl tegen Oostenrijk,* 1996; *Marais tegen Frankrijk,* 1996; *DI tegen Duitsland,* 1996; en *Nachtmann tegen Oostenrijk,* 1998).

198. Het Hof volgde dezelfde benadering in *Witzsch tegen Duitsland* (dec.), 1999, waarbij een beroep werd gedaan op artikel 17 om de klacht van de verzoeker kennelijk ongegrond te verklaren met betrekking tot zijn veroordeling wegens het ontkennen van het bestaan van gaskamers en de massamoord die daarin plaatsvond.

199. In *Gollnisch tegen Frankrijk* (dec.), 2011, werd de verzoeker, een rechtse politicus en universitair docent, voor vijf jaar geschorst van zijn onderwijs- en onderzoekstaken binnen de universiteit, omdat hij tijdens een persconferentie de mening had geuit dat de gaskamers in concentratiekampen en het aantal doden daarin zaken waren waarover historici vrijelijk konden discussiëren. Na verwijzing naar zijn jurisprudentie op grond van artikel 17, verwierp het Hof de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 als kennelijk ongegrond. De verzoeker kon zich er niet van bewust zijn dat zijn uitlatingen twijfel konden zaaien over de omvang van de uitroeiing van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog, met name in de context van een debat dat woedde aan de universiteit vanwege negationistische en racistische standpunten die door sommige docenten werden verdedigd. Zijn mogelijke bijdrage aan het negationistische discours en de daaruit voortvloeiende wanorde binnen de universiteit waren onverenigbaar met zijn taken en verantwoordelijkheden als docent.

200. In *Williamson tegen Duitsland* (dec.), 2019, werd de verzoeker, een katholieke bisschop, veroordeeld voor zijn interviewverklaringen waarin hij het bestaan van gaskamers en de moord op Joden daarin ontkende en het aantal Joden dat in naziconcentratiekampen was omgekomen, bagatelliseerde. Het interview werd in Duitsland gegeven aan een Zweedse televisiezender. Hoewel de verzoeker zich ervan bewust was dat zijn verklaringen in Duitsland strafrechtelijk aansprakelijk waren en daar bijzondere belangstelling konden wekken, bereikte hij geen specifieke overeenkomst met de Zweedse televisie over een verbod of beperking op het gebruik van de interviewopname en kon deze in Duitsland inderdaad via satelliettelevisie of internet worden bekeken. Onder verwijzing naar artikel 17 wees het Hof het verzoek af als kennelijk ongegrond. Naar zijn oordeel woog het feit dat de verzoeker zijn recht op vrijheid van meningsuiting had geprobeerd te gebruiken met als doel ideeën te promoten die in strijd waren met de tekst en de geest van het Verdrag zwaar bij de beoordeling van de noodzaak van de inmenging op grond van artikel 10 (§§ 26-27).

201. In *Pastörs tegen Duitsland,* In 2019 werd de verzoeker, destijds lid van een *deelstaatparlement ,* veroordeeld voor zijn uitspraken dat "de zogenaamde Holocaust wordt gebruikt voor politieke en commerciële doeleinden" en dat de Duitsers sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog te maken hadden gehad met een "spervuur van kritiek en propagandistische leugens" en "Auschwitz-projecties". Aangezien grote delen van zijn betoog geen strafrechtelijke kwestie opleverden, oordeelden de nationale rechtbanken dat hij de voorwaardelijke Holocaustontkenning in zijn betoog had verwerkt, als "gif in een glas water, in de hoop dat het niet onmiddellijk zou worden ontdekt".
Hoewel de minachting die de verzoeker had getoond jegens de slachtoffers van de Holocaust pleitte voor de directe toepassing van artikel 17, gaf het Hof er de voorkeur aan de gegrondheid van de klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 te onderzoeken, aangezien inmenging in het recht op vrijheid van meningsuiting de nauwgezette toetsing vereiste wanneer het ging om uitlatingen van gekozen vertegenwoordigers in het Parlement. Het Hof hechtte fundamenteel belang aan het feit dat de verzoeker zijn toespraak van tevoren had gepland en bewust gebruik had gemaakt van verduistering om zijn boodschap over te brengen. Artikel 17 speelde dus een belangrijke rol, aangezien de verzoeker zijn recht op vrijheid van meningsuiting had geprobeerd te gebruiken om ideeën te bevorderen die in strijd waren met de tekst en de geest van het Verdrag, en dat woog zwaar mee bij de beoordeling van de noodzaak van de inmenging. De klacht van de verzoeker op grond van artikel 10 werd uiteindelijk afgewezen als kennelijk ongegrond.

202. In *Bonnet tegen Frankrijk* (dec.), 2022, heeft het Hof de veroordeling van de eiser onderzocht na de publicatie op internet van een tekening met het onderschrift “historici allemaal op zee” en

Het stelt het gezicht van Charlie Chaplin voor voor een Davidster met de vraag "Shoah, waar ben je?", waarbij het antwoord wordt gegeven in een aantal tekstballonnen, "hier", "hier" en "hier ook", geplaatst naast tekeningen van zeep, een lampenkap, een schoen zonder veters en een pruik. Hoewel het Hof verwees naar artikel 17, oordeelde het dat de klacht van de eiser op grond van artikel 10 in ieder geval kennelijk ongegrond was. Naar het oordeel van het Hof hadden de nationale rechtbanken relevante en voldoende redenen gegeven voor hun conclusie dat de aanstootgevende cartoon rechtstreeks gericht was op de Joodse gemeenschap. Het gebruik van symbolen die onmiskenbaar verwezen naar de uitroeiing van Joden en de vraag "Shoah, waar ben je?" hadden geprobeerd die historische gebeurtenis belachelijk te maken en twijfel te zaaien over de realiteit ervan. Dus zelfs als artikel 10 van toepassing zou zijn, viel de cartoon binnen een categorie die op grond van deze bepaling beperkte bescherming genoot.

4. Geen beroep op artikel 17

203. In de eerste zaken betreffende de ontkenning van de Holocaust verwees de Commissie niet naar artikel 17 *(X. tegen Duitsland,* Besluit van de Commissie, 1982; *T. v. België,* Besluit van de Commissie, 1983).

204. Het Hof heeft geen beroep gedaan op artikel 17 in zaken waarin een verwijzing naar de Holocaust was gedaan, wat geen ontkenning daarvan inhield.

205. In *Hoffer en Annen tegen Duitsland:* In 2011 werden de klagers, anti-abortusactivisten, veroordeeld wegens smaad vanwege hun pamfletten gericht tegen een arts en met de tekst "toen: Holocaust, vandaag: Babycaust". Door de rechtmatige activiteit van de arts gelijk te stellen aan massamoord tijdens de Holocaust, hadden de klagers zijn persoonlijkheidsrechten ernstig geschonden. Het Hof achtte geen noodzaak om artikel 17 te raadplegen en constateerde geen schending van artikel 10, gezien de specifieke context van het Duitse verleden.

206. In *PETA Deutschland v. Duitsland,* In 2012 behandelde het Hof een civielrechtelijk bevel dat een dierenrechtenorganisatie verbood posters te publiceren met foto's van concentratiekampgevangenen naast afbeeldingen van dieren die in massale bewaring werden gehouden, onder de koppen "uiteindelijke vernedering" en "als het om dieren gaat, wordt iedereen een nazi". Hoewel de beoogde postercampagne niet tot doel had de afgebeelde concentratiekampgevangenen te vernederen, waren ze wel gelijkgesteld met dieren en was hun lijden aldus gebanaliseerd en uitgebuit in het belang van dierenbescherming. Het Hof verwees niet naar artikel 17 en oordeelde dat het bestreden bevel geen schending van artikel 10 inhield.

G. Historische debatten

1. Artikel 17 niet toegepast

207. In *Lehideux en Isorni tegen Frankrijk,* In 1998 werden de klagers veroordeeld omdat zij een onvolledige lofrede hadden uitgesproken over maarschalk Pétain, staatshoofd van Vichy-Frankrijk in de periode 1940-1944, en daarbij hadden verzuimd melding te maken van diens collaboratie met nazi-Duitsland, waarvoor hij in 1945 ter dood was veroordeeld.
Naar het oordeel van het Hof was het niet passend artikel 17 (§ 58) toe te passen. Wat de verzoekers betreft,
Hoewel Pétains dubbelspel zogenaamd gunstig zou zijn voor de Fransen, behoorde dat punt niet tot de categorie van duidelijk vastgestelde historische feiten – zoals de Holocaust – waarvan de ontkenning of herziening door artikel 17 (§ 47) buiten de bescherming van artikel 10 zou vallen. Bovendien hadden ze expliciet hun afkeuring uitgesproken over "nazi-gruweldaden en -vervolgingen" (§ 53). Wat betreft hun omissie van Pétains verantwoordelijkheid voor de deportatie van duizenden Joden naar de vernietigingskampen in Frankrijk, vergrootte de ernst van die feiten de ernst van elke poging om ze te verdoezelen.

Gelet op het feit dat er veertig jaar waren verstreken sinds deze gebeurtenissen en op de rechtmatigheid van het doel van de eisers, namelijk het verkrijgen van een nieuw proces tegen Pétain, was hun veroordeling echter onevenredig en in strijd met artikel 10 (§§ 53-56).

208. In *Fatullayev tegen Azerbeidzjan,* In 2010 werd de aanvrager, een journalist, veroordeeld tot een gevangenisstraf vanwege zijn uitspraken over het bloedbad van Khojaly, dat had plaatsgevonden tijdens de oorlog in

Nagorno-Karabach. Terwijl volgens de algemeen aanvaarde versie honderden Azerbeidzjaanse burgers waren gedood door de Armeense strijdkrachten, met de hulp van het Russische leger, , de aanvrager betoogde dat sommige Azerbeidzjaanse strijders mogelijk een aantal van de slachtoffers hadden gedood en hun lijken verminkten en dat zij mogelijk ook verantwoordelijkheid droegen voor het niet voorkomen van grootschalig bloedvergieten door de vluchtelingen geen vluchtroute te laten gebruiken. Het Hof paste artikel 17 niet toe, aangezien de onderhavige zaak geen betrekking had op de ontkenning of herziening van duidelijk vastgestelde historische feiten zoals de Holocaust (§ 81). De eiser had niet geprobeerd het feit van de massamoorden te ontkennen, degenen die algemeen werden aanvaard als de schuldigen vrij te pleiten, hun respectievelijke verantwoordelijkheid te verzachten of anderszins hun daden goed te keuren. Evenmin had hij geprobeerd de slachtoffers van Khojaly te vernederen of te kleineren, door te twijfelen aan de ernst van het lijden dat hun was aangedaan (§§ 81 en 98). Het Hof oordeelde uiteindelijk een schending van artikel 10, omdat niet overtuigend was aangetoond dat de betwiste uitlatingen lasterlijk waren met betrekking tot de specifieke personen die als privé-officieren van justitie in de zaak van de eiser optraden. Bovendien zou het opleggen van een gevangenisstraf voor een persdelict alleen in uitzonderlijke gevallen verenigbaar zijn met de vrijheid van meningsuiting van journalisten, zoals bijvoorbeeld in gevallen van haatzaaiende uitlatingen of aanzetten tot geweld (§ 103).

209. De zaak *Perinçek tegen Zwitserland* [GC], 2015, betrof de strafrechtelijke veroordeling van een Turkse politicus omdat hij in Zwitserland publiekelijk zijn standpunt had geuit dat de massadeportaties en massamoorden die de Armeniërs in het Ottomaanse Rijk begin 20e eeuw hadden ondergaan, geen genocide waren en dat de bewering van de Armeense genocide een "internationale leugen" was, verzonnen door "de imperialisten". Het Hof constateerde een schending van artikel 10 en zag geen grond om artikel 17 toe te passen. Ten eerste konden de verklaringen van de eiser, gelezen in hun geheel en in hun directe en bredere context, niet worden gezien als een vorm van aanzetten tot haat, geweld of intolerantie jegens de Armeniërs. Hij had geen minachting of haat jegens de slachtoffers geuit, de Armeniërs leugenaars genoemd, beledigende termen ten aanzien van hen gebruikt of geprobeerd hen te stereotyperen (§ 246). Evenmin had hij de ernst van die tragische gebeurtenissen gerelativeerd of ze als juist gepresenteerd (§ 240). Ten tweede kon het Hof, ondanks het immense belang dat de Armeense gemeenschap hechtte aan de kwalificatie van deze gebeurtenissen als genocide, niet aanvaarden dat de uitlatingen van de eiser, gericht tegen de "imperialisten", zo kwetsend waren voor de waardigheid van de slachtoffers en hun nakomelingen dat strafrechtelijke maatregelen in Zwitserland noodzakelijk waren, temeer gezien hun vrij beperkte impact en het verstrijken van 90 jaar sinds deze gebeurtenissen (§§ 250, 252 en 254). Ten derde bestond er, anders dan in de zaken met betrekking tot de ontkenning van de Holocaust, geen direct verband tussen Zwitserland en de betwiste bloedbaden, en vereiste de context niet dat automatisch een racistische en antidemocratische agenda werd verondersteld. Evenmin was er een basis om een dergelijke agenda af te leiden of om ernstige wrijvingen tussen Turken en Armeniërs in Zwitserland op deze grond te verwachten (§§ 234 en 243-244).

2. Artikel 17 gebruikt als hulpmiddel bij de interpretatie

210. In *Chauvy en anderen tegen Frankrijk,* In 2004 werden de eisers veroordeeld wegens openbare smaad omdat zij een boek hadden geschreven en gepubliceerd dat in zijn geheel, door middel van insinuaties, suggereerde dat bepaalde belangrijke leden van de verzetsbeweging in Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog hun leider hadden verraden en daardoor verantwoordelijk waren voor zijn arrestatie, lijden en dood. Het Hof zag geen noodzaak om artikel 17 in het geding te brengen, aangezien de kwestie in kwestie niet behoorde tot de categorie van duidelijk vastgestelde historische feiten, zoals de Holocaust. De gewraakte inmenging was echter in overeenstemming met artikel 10, aangezien de auteur de fundamentele regels van de historische methode in het boek niet had gerespecteerd en bijzonder ernstige insinuaties had gedaan (§§ 77-80).

Lijst met aangehaalde gevallen

De jurisprudentie waarnaar in deze gids wordt verwezen, heeft betrekking op arresten of beslissingen van het Hof en op beslissingen of rapporten van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (hierna: "de Commissie").

Tenzij anders aangegeven, verwijzen alle verwijzingen naar een uitspraak ten gronde van een kamer van het Hof. De afkorting "(dec.)" geeft aan dat het een uitspraak van het Hof betreft en "[GC]" dat de zaak door de Grote Kamer is behandeld.

Kamerarresten die niet definitief zijn in de zin van artikel 44 van het Verdrag, zijn in de onderstaande lijst gemarkeerd met een asterisk ("*"). Artikel 44, § 2 van het Verdrag bepaalt: "Het vonnis van een Kamer wordt definitief (a) wanneer de partijen verklaren dat zij niet zullen verzoeken om verwijzing van de zaak naar de Grote Kamer; of (b) drie maanden na de datum van het vonnis, indien niet is verzocht om verwijzing van de zaak naar de Grote Kamer; of (c) wanneer het panel van de Grote Kamer het verzoek tot verwijzing op grond van artikel 43 afwijst." In gevallen waarin een verzoek tot verwijzing door het panel van de Grote Kamer wordt aanvaard, wordt het vonnis van de Kamer niet definitief en heeft het dus geen rechtsgevolg; het is het daaropvolgende vonnis van de Grote Kamer dat definitief wordt.

De hyperlinks naar de in de elektronische versie van de gids aangehaalde zaken verwijzen naar de HUDOC-database (http://hudoc.echr.coe.int). die toegang biedt tot de jurisprudentie van het Hof (arresten en beslissingen van de Grote Kamer, de Kamer en het Comité, meegedeelde zaken, adviezen en juridische samenvattingen uit de Jurisprudentie-informatienota) en van de Commissie (besluiten en rapporten) en tot de resoluties van het Comité van Ministers.

Het Hof spreekt zich uit in het Engels en/of Frans, de twee officiële talen van het Hof. HUDOC bevat ook vertalingen van veel belangrijke zaken in meer dan dertig niet-officiële talen, en links naar ongeveer honderd online jurisprudentiecollecties van derden. Alle beschikbare taalversies van de aangehaalde zaken zijn toegankelijk via het tabblad 'Taalversies' in het HUDOC. database, een tabblad dat u kunt vinden nadat u op de hyperlink van de zaak klikt.

-A-

AEI Investment Industry SRL en anderen tegen Roemenië (dec.) [Commissie], nrs. 17910/15 en 6 andere, 11 februari 2020

Ashingdane tegen het Verenigd Koninkrijk, 28 mei 1985, Serie A nr. 93
Ashirov en het Internationaal Monument tegen Rusland [Commissie], nr. 25246/07, 17 januari 2023
Vereniging van Burgers "Radko" en Paunkovski tegen de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië, nr. 74651/01, EHRM 2009
Atamanchuk tegen Rusland, nr. 4493/11, 11 februari 2020
Ayoub en anderen tegen Frankrijk, nrs. 77400/14 en 2 andere, 8 oktober 2020

-B-

Balsytÿ-Lideikienÿ tegen Litouwen, nr. 72596/01, 4 november 2008
Behar en Gutman tegen Bulgarije, nr. 29335/13, 16 februari 2021
Belkacem tegen België (dec.), nr. 34367/14, 27 juni 2017
Bingöl tegen Turkije, nr. 36141/04, 22 juni 2010
Bîrsan tegen Roemenië (dec.), nr. 79917/13, 2 februari 2016
Bonnet tegen Frankrijk (dec.), nr. 35364/19, 24 februari 2022
Budinova en Chaprazov tegen Bulgarije, nr. 12567/13, 16 februari 2021

-C-

Campbell en Cosans tegen het Verenigd Koninkrijk, 25 februari 1982, Serie A nr. 48 *Campbell en Fell tegen het Verenigd Koninkrijk,* 28 juni 1984, Serie A nr. 80 *Chauvy en anderen tegen Frankrijk,* nr. 64915/01, EHRM 2004-VI *Scientology Kerk Moskou en anderen tegen Rusland* [Commissie], nr. 37508/12 en 2 anderen, 14 december 2021

Contrada tegen Italië, nr. 27143/95, Besluit van de Commissie van 14 januari 1997, Besluiten en rapporten (DR) 88-B

-D-

DI tegen Duitsland, nr. 26551/95, besluit van de Commissie van 26 juni 1996 *De Becker tegen België,* Nee. 214/56, rapport van de Commissie van 8 januari 1960, serie B nr. 2 *Delfi AS tegen Estland* [GC], nr. 64569/09, EHRM 2015

—E—

ES tegen Oostenrijk, nr. 38450/12, 25 oktober 2018 *Ekrem Can en anderen tegen Turkije,* nr. 10613/10, 8 maart 2022 *Engel e.a. tegen Nederland,* 8 juni 1976, Serie A nr. 22 *Erdel tegen Duitsland* (december), nee. 30067/04, 13 februari 2007 *Ete tegen Turkiye,* nr. 28154/20, 6 september 2022

-F-

FP tegen Duitsland, nr. 19459/92, besluit van de Commissie van 29 maart 1993 *Fáber tegen Hongarije,* nr. 40721/08, 24 juli 2012 *Fatullayev tegen Azerbeidzjan,* Nee. 40984/07, 22 april 2010 *Féret tegen België,* Nee. 15615/07, 16 juli 2009 *Fratanoló tegen Hongarije,* nr. 29459/10, 3 november 2011 *Vrijheid en Democratie Partij (ÖZDEP) tegen Turkije* [GC], nee. 23885/94, EHRM 1999-VIII

-G-

Garaudy tegen Frankrijk (dec.), nr. 65831/01, EHRM 2003-IX *Duitse Communistische Partij (KPD) tegen Duitsland,* nr. 250/57, besluit van de Commissie van 20 juli 1957 *Glimmerveen en Hagenbeek tegen Nederland,* nrs. 8348/78 en 8406/78, besluit van de Commissie van 11 oktober 1979, DR 18

Golder tegen het Verenigd Koninkrijk, 21 februari 1975, Serie A nr. 18 *Gollnisch v. Frankrijk* (december), nee. 48135/08, 7 juni 2011 *Gündüz tegen Turkije* (december), nee. 59745/00, EHRM 2003-XI *Gündüz tegen Turkije,* nr. 35071/97, EHRM 2003-XI

-H-

H, W., P. en K. tegen Oostenrijk, Nee. 12774/87, besluit van de Commissie van 12 oktober 1989, DR 62 *Herri Batasuna en Batasuna tegen Spanje,* nrs. 25803/04 en 25817/04, EHRM 2009 *Hizb ut-Tahrir en anderen tegen Duitsland* (dec.), nr. 31098/08, 12 juni 2012 *Hoffer en Annen tegen Duitsland,* nrs. 397/07 en 2322/07, 13 januari 2011 *Honsik tegen Oostenrijk,* nr. 25062/94, besluit van de Commissie van 18 oktober 1995, DR 83-A

-I-

Ibragim Ibragimov en anderen tegen Rusland, nrs. 1413/08 en 28621/11, 28 augustus 2018
Ifandiev tegen Bulgarije [Commissie], nr. 14904/11, 18 april 2019
Ierland tegen het Verenigd Koninkrijk, 18 januari 1978, Serie A nr. 25

-J-

Jersild tegen Denemarken, 23 september 1994, Serie A nr. 298

—K—

Kaptan tegen Zwitserland (dec.), nr. 55641/00, 12 april 2001
Karatas en Sari tegen Frankrijk, nr. 38396/97, besluit van de Commissie van 21 oktober 1998
Kasymakhunov en Saybatalov tegen Rusland, nrs. 26261/05 en 26377/06, 14 maart 2013
Katamadze tegen Georgië (december), nee. 69857/01, 14 februari
2006 *Kilin tegen Rusland,* nr. 10271/12, 11 mei
2021 *Koch tegen Polen* (dec.), nr. 15005/11, 7 maart
2017 *Kudreviÿius en anderen tegen Litouwen* [GC], nee. 37553/05, EHRM
2015 *Kühnen tegen Duitsland,* nr. 12194/86, besluit van de Commissie van 12 mei 1988, DR 56

—L—

Wetteloos tegen Ierland, nr. 332/57, rapport van de Commissie van 19 december 1959, Serie B nr.
1 *Lawless v. Ierland (nr. 3),* 1 juli 1961, Serie A nr. 3 *Le
Pen tegen Frankrijk* (dec.), nr. 18788/09, 20 april 2010
Lehideux en Isorni tegen Frankrijk, 23 september 1998, *Verslagen van vonnissen en beslissingen* 1998-VII
Lenis tegen Griekenland (dec.), nr. 47833/20, 27 juni
2023 *Leroy v. Frankrijk,* Nee. 36109/03, 2 oktober
2008 *Lilliendahl tegen IJsland* (dec.), nr. 29297/18, 12 mei 2020

-M-

M'Bala M'Bala tegen Frankrijk (dec.), nr. 25239/13, EHRM 2015
Maggio en anderen tegen Italië (december), nee. 46286/09 e.a., 8 juni 2010
Mammadov tegen Azerbeidzjan [Commissie], nr. 7308/12, 3 december 2020
Marais tegen Frankrijk, Nee. 31159/96, besluit van de Commissie van 24 juni 1996, DR
86-B *Mÿrgÿrit e.a. tegen Roemenië* (dec.) [Commissie], nrs. 17500/15 en 3 anderen, 1 oktober 2019 *Marini v.
Albanië,* nr. 3738/02, 18 december 2007 *Miroÿubovs en
anderen tegen Letland,* Nee. 798/05, 15 september 2009 *Molnar tegen
Roemenië* (dec.), nr. 16637/06, 23 oktober 2012 *Mozer tegen de
Republiek Moldavië en Rusland* [GC], nr. 11138/10, 23 februari 2016 *Mukhin v. Rusland,* nr.
3642/10, 14 december 2021

-N-

Nachtmann tegen Oostenrijk, nrs. 36773/97 en 36773/97, besluit van de Commissie van 9 september 1998
Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern tegen Duitsland,
Nee. 25992/94, besluit van de Commissie van 29 november 1995, DR 84-A
Nepomnyashchiy e.a. tegen Rusland, nrs. 39954/09 en 3465/17, 30 mei 2023 *Nix v.
Duitsland* (dec.), nr. 35285/16, 13 maart 2018 *Norwood v.
het Verenigd Koninkrijk* (dec.), nr. 23131/03, EHRM 2004-XI

-O-

Ochensberger tegen Oostenrijk, nr. 21318/93, besluit van de Commissie van 2 september 1994
Open Door en Dublin Well Woman tegen Ierland, 29 oktober 1992, Serie A nr. 246-A *Orban en anderen tegen Frankrijk,* nr. 20985/05, 15 januari 2009 *Ould Dah tegen Frankrijk* (dec.), nr. 13113/03, EHRM 2009

-P-

Paksas tegen Litouwen [GC], nee. 34932/04, EHRM 2011
Palusinski v. Polen (december), nee. 62414/00, EHRM 2006-XIV
Partidul Comunistilor (Nepeceristi) en Ungureanu tegen Roemenië, nr. 46626/99, EHRM 2005-I *Pastörs tegen Duitsland,* Nee. 55225/14, 3 oktober 2019 *Pavel Ivanov tegen Rusland* (december), nee. 35222/04, 20 februari 2007 *Perinçek tegen Zwitserland* [GC], nr. 27510/08, EHRM 2015 *PETA Deutschland v. Duitsland,* Nee. 43481/09, 8 november 2012 *Petropavlovskis tegen Letland,* nr. 44230/06, EHRM 2015 *Preda en Dardari tegen Italië* (dec.), nrs. 28160/95 en 28382/95, EHRM 1999-II *Purcell en anderen tegen Ierland,* nr. 15404/89, besluit van de Commissie van 16 april 1991, DR 70

-R-

RL tegen Zwitserland (december), nee. 43874/98, 25 november 2003
Rebhandl tegen Oostenrijk, nr. 24398/94, besluit van de Commissie van 16 januari 1996
Refah Partisi (de Welvaartspartij) en anderen tegen Turkije [GC], nrs. 41340/98 en 3 anderen, EHRM 2003-II *Remer v. Duitsland,* Nee. 25096/94, besluit van de Commissie van 6 september 1995, DR 82-A *Roj TV A/S tegen Denemarken* (dec.), nr. 24683/14, 17 april 2018 *Romanov v. Oekraïne* [Commissie], nr. 63782/11, 16 juli 2020 *Rubins tegen Letland,* nr. 79040/12, 13 januari 2015

-S-

SAS tegen Frankrijk [GC], nee. 43835/11, EHRM 2014
Schimanek tegen Oostenrijk (dec.), nr. 32307/96, 1 februari 2000 *Seurot tegen Frankrijk* (dec.), nr. 57383/00, 18 mei 2004 *Sidiropoulos en anderen tegen Griekenland,* 10 juli 1998, *Verslagen van vonnissen en beslissingen* 1998-IV *Šimuniÿ tegen Kroatië* (dec.), nr. 20373/17, 22 januari 2019 *Sinitsyn en Alekhin tegen Rusland* [Commissie], nr. 39879/12, 31 januari 2023 *Smajiÿ tegen Bosnië en Herzegovina* (dec.), nr. 48657/16, 16 januari 2018 *Socialistische Partij en anderen tegen Turkije,* 25 mei 1998, *Verslagen van vonnissen en beslissingen* 1998-III *Soulas en anderen tegen Frankrijk,* Nee. 15948/03, 10 juli 2008 *Sporrong en Lönnroth tegen Zweden,* 23 september 1982, serie A nr. 52 *Stern Taulats en Roura Capellera tegen Spanje,* nrs. 51168/15 en 51186/15, 13 maart 2018 *Stomakhin tegen Rusland,* Nee. 52273/07, 9 mei 2018 *Sürek tegen Turkije (nr. 1)* [GC], nr. 26682/95, EHRM 1999-IV

-T-

T. v. België, Nee. 9777/82, besluit van de Commissie van 14 juli 1983, DR 34 *Taganrog LRO e.a. tegen Rusland,* nrs. 32401/10 e.a., 7 juni 2022 *Tagiyev en Huseynov tegen Azerbeidzjan,* Nee. 13274/08, 5 december 2019 *Tepljakov tegen Estland* [Commissie] (dec.), nr. 47456/18, 6 juli 2021 *Teslenko en anderen tegen Rusland,* nrs. 49588/12 en 3 andere, 5 april 2022

—U—

Ulusoy en anderen tegen Turkije, nr. 34797/03, 3 mei 2007
Verenigde Communistische Partij van Turkije en anderen tegen Turkije, 30 januari 1998, *Verslagen van vonnissen en Besluiten* 1998-I

—V—

Vajnai tegen Hongarije, Nee. 33629/06, EHRM 2008
Varela Geis tegen Spanje, nr. 61005/09, 5 maart 2013
Vasilyev en anderen tegen Rusland [Commissie], nr. 38891/08, 22 september 2020 *Vejdeland*
en anderen tegen Zweden, nr. 1813/07, 9 februari 2012 *Vogt v. Duitsland,*
26 september 1995, serie A nr. 323 *Vona tegen Hongarije,* nr.
35943/10, EHRM 2013

—W—

WP en anderen tegen Polen (dec.), nr. 42264/98, EHRM 2004-VII *Walendy*
tegen Duitsland, nr. 21128/93, besluit van de Commissie van 11 januari 1995, DR 80-A *Williamson tegen*
Duitsland (dec.), nr. 64496/17, 8 januari 2019 *Witzsch v. Duitsland* (dec.),
nr. 41448/98, 20 april 1999 *Witzsch v. Duitsland (nr. 2)* (dec.), nr.
7485/03, 13 december 2005 *Wojczuk tegen Polen,* nr. 52969/13, 9 december
2021

-X-

X. v. Oostenrijk, nr. 1747/62, besluit van de Commissie van 13 december 1963 *X.*
tegen Duitsland, nr. 9235/81, besluit van de Commissie van 16 juli 1982, DR 29 *X., Y.*
en Z. tegen het Verenigd Koninkrijk, nr. 9285/81, besluit van de Commissie van 6 juli 1982, DR 29

—J—

Yazar en anderen tegen Turkije, nrs. 22723/93 en 2 anderen, EHRM 2002-II
Yuksekdag Senoglu en anderen tegen Turkije, nrs. 14332/17 en andere, 8 november 2022

—Z—

ZB tegen Frankrijk, nr. 46883/15, 2 september 2021
Zambrano tegen Frankrijk (december), nee. 41994/21, 7 oktober 2021
Zana tegen Turkije, 25 november 1997, *Rapporten van vonnissen en beslissingen* 1997-VII
Zemmour tegen Frankrijk, Nee. 63539/19, 20 december 2022
Ždanoka tegen Letland [GC], nr. 58278/00, EHRM 2006-IV
Zhablyanov tegen Bulgarije, nr. 36658/18, 27 juni 2023